

Національна академія наук України
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНІ ЗОШИТИ

Н.М.Руденко

Українці і вихідці з України -
учасники партизанського руху в
Білорусії
(червень 1941 — липень 1944 рр.)

Київ 1997

Руденко Ніна Миколаївна — канд. іст. наук, ст. наук.
співроб. Інституту історії України НАН України

Редколегія:

С. В. Кульчицький (головний редактор), М. Ф. Дмитрієнко,
О. І. Гуржій, В. М. Даниленко, В. С. Коваль, М. В. Коваль,
Н. А. Шип, О. І. Ганжа (відповідальний секретар), І. С. Хміль

Автори опублікованих в «Історичних зошитах» текстів
висловлюють свою особисту думку, яка не завжди співпадає з
точкою зору членів редакційної колегії.

Літературний редактор Г. Я. Туранська
Коректор В. М. Барташ
Набір підготувала Н. В. Шостик
Оригінал-макет підготував В. В. Дрозденко

У разі передруку матеріалів узгодження з редколегією обов'язкове

ISBN 5-7702-1086-9

© Інститут історії України
НАН України

ВСТУП

Білорусія у багатьох працях радянських і зарубіжних авторів названа республікою масового партизанського руху. Ці твердження відповідають дійсності, адже в сувору годину на боротьбу з ворогом із перших днів його вторгнення в межі країни, підкоряючись поклику серця, піднявся весь білоруський народ. Від широких освейських озер до поліських пуш, овіяних легендарною славою, від Бреста, прославленого героїчними подвигами воїнів Червоної армії, до Дубровно та Орші Вітебської області в роки фашистської окупації ні на мить не вщухало полум'я народної боротьби. Всі райони Білорусії були охоплені створеною мережею підпільних органів КП(б)Б, що очолили партизанську боротьбу в республіці. На її окупованій території (а Білорусія вже в серпні 1941 р. вся була під владою ворога) у 1941 р. діяло три підпільних обкоми, два міськкоми, 20 райкомів партії. І це за умови, що на початок війни партизанський рух не мав підготовлених кадрів і бойових сил у цілому, а також заздалегідь розроблених його організаційних форм. Усе створювалося на окупованій ворогом території в умовах жорстокого протистояння з ним.

У тих місцевостях, де вдалося сформувати підпілля в червні — серпні 1941 р., партизанська боротьба швидко набувала активних форм. Улітку 1941 р. підпільні партійні осередки, диверсійні і розвідувальні групи, різні за чисельністю партизанські формування утворилися в усіх десяти тодішніх областях республіки.

Перші білоруські партизанські загони були порівняно невеликими за чисельним складом — в них налічувалося по кілька десятків чоловік. Очолювалися вони командиром, комісаром, у деяких був і начальник штабу. Бійці таких партизанських одиниць були озброєні легкою стрілецькою і навіть мисливською зброєю.

Особливістю формування партизанських загонів білоруського опору

загарбникам було значне поповнення їх бійцями, командирами, політпрацівниками Червоної армії. В початковий, надзвичайно тяжкий період війни, в тилу ворога на території Білорусії з різних причин залишилися багато радянських військовослужбовців. Населення Білорусії, незважаючи на загрозу покарання, врятувало тисячі їх від фашистської кулі і концентраційних таборів, допомігши їм сховатися, а за сприятливих умов і стати на шлях партизанської чи то підпільної боротьби з гітлерівцями.

Колишні військовослужбовці часто призначалися командирами, комісарами і начальниками штабів уже діючих партизанських формувань, а нерідко і самі організовували загони народних месників і очолювали їх. Обізнані з військовою справою, обстріляні в перших кровопролитних боях з ворогом, вони вносили в партизанський рух дисципліну, військову виучку, пошвавлення. За підрахунками білоруських істориків Р.Р.Крючка і О.Ф.Хацкевича, у партизанському русі Білорусії взяло участь 32 тис. командирів і бійців різних національностей народів СРСР.

У червні — серпні 1941 р. переважній більшості партизанських формувань довелося вступати в перші сутички з ворогом у прифронтовій смузі і відповідно погоджувати свої дії з командуванням Червоної армії. Частині загонів, створених на початку війни, не вдалося виконати поставлених перед ними завдань. Одні з них не змогли через різні обставини залишитися на окупованій території і відійшли з частинами радянських військ, інші були розбиті ворогом під час переходу лінії фронту чи в перших боях, і про більшість з них в архівних фондах не збереглося ніяких даних. За джерелами архівів простежується історія створення і діяльності 92 партизанських формувань, що діяли на окупованій території Білорусії у другій половині 1941 р., це тоді, як на середину серпня 1941 р. на території республіки, згідно з останніми підрахунками, діяв 231 партизанський загін чисельністю понад 12 тис.чол.

У становленні і подальшому розвитку інтернаціонального партизанського руху на території Білорусії велика заслуга належить багатьом народам СРСР, як і представникам значної кількості європейських держав — антифашистам. Досить сказати, що в партизанських формуваннях разом із білорусами, які становили 71,1% від 374 тис. партизанів, з ворогом на білоруській землі воювали росіяни — 19,29%, українці — 3,89%, тобто близько 15 тис.чол., литовці, латиші, грузини, казахи, вірмени, узбеки, азербайджанці, молдаване, а також представники інших національностей Радянського Союзу і 4 тис.

зарубіжних антифашистів.

У даній праці автор намагається на конкретних прикладах людських доль дослідити участь у партизанській боротьбі білоруського народу українців, у тому числі й таких, які до війни з різних причин (масові міграційні процеси, спричинені економічними і політичними факторами, за сімейними обставинами, направлення громадян після закінчення навчальних закладів або ж у зв'язку з будівництвом важливих державних промислових об'єктів на роботу в межах тоді єдиної країни тощо) стали жителями найрізноманітніших куточків своєї величезної за територією Батьківщини, якою був Союз РСР, а також представників інших народів — уродженців України або її мешканців.

Обидві категорії громадян мають право на включення їхньої участі в партизанському русі Білорусії в історію України. Обмеженість же викладом у дослідженні такої діяльності лише однієї з названих категорій призвела б до збіднення вкладу України в цілому в перемогу над військами фашистської Німеччини та її сателітів.

Питання безпосередньої участі українців і вихідців з України в партизанському русі Білорусії донині не знайшло належного висвітлення як у численній історичній літературі про партизанський рух, опублікованій в радянський період, так і в працях останніх років, за винятком таких аспектів досліджуваної теми, як бойова взаємодія і безкорислива взаємодопомога українських і білоруських партизанських формувань.

Дана праця розкриває, на наш погляд, ще одну маловідому сторінку нашої історії. У ній висвітлено героїчні вчинки багатьох представників українського народу, які мужньо воювали в тилу військ вермахту і його союзників на території Білорусії, за що удостоєні високих урядових нагород країни, однак з різних причин залишилися невідомими вдома, на рідній українській землі.

Сьогодні, в час розбудови незалежної Української держави, обов'язок істориків-дослідників - повернути Батьківщині імена її втрачених на різних відрізках історії героїв, аж до останнього, розповісти про них якнайдетальніше. Нове українське суспільство повинно не тільки знати якомога повніше про їхні героїчні вчинки в роки Великої Вітчизняної війни, у тому числі й за межами рідної землі, а й настійно використовувати напрацювання істориків цього плану в налагоджуваній системі військово-патріотичного виховання молодих громадян України, у тому числі й на традиціях бойового подвигу партизанів-українців і вихідців з України — учасників партизанської боротьби білоруського народу.

РОЗДІЛ I.

ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ БІЛОРУСЬКИХ ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНІВ УКРАЇНЦЯМИ Й УРОДЖЕНЦЯМИ УКРАЇНИ

Різними шляхами потрапляли українці й вихідці з України до Білорусії, як і пов'язували згодом своє подальше життя з партизанською боротьбою білоруського народу. Деякі з них ще в довоєнну добу постійно або ж тимчасово жили й працювали в цій республіці. Не збереглися дані перепису населення Радянського Союзу, в тому числі й Білорусії, проведеного в 1939 р. Вони б імовірно засвідчили, що на її території проживало на той час досить багато українців за національністю як корінних громадян БРСР, так і недавніх вихідців з України, а також інших регіонів СРСР. Треба мати на увазі, що в республіці мешкали на той час і уродженці України — представники інших народів: росіяни, поляки, євреї та ін.

У роки війни через різні обставини до Білорусії також потрапило чимало українців як із України, так і інших республік СРСР, значна кількість представників народів Радянського Союзу — уродженців України або ж таких, що постійно чи тимчасово проживали на території УРСР напередодні війни. Багато з них згодом відіграло визначну роль в організації і розвитку партизанської боротьби в Білорусії.

УКРАЇНЦІ РЕСПУБЛІК СРСР І ВИХІДЦІ З УКРАЇНИ — ЖИТЕЛІ БІЛОРУСІЇ

До громадян, які народилися в Україні, але з різних причин опинилися на білоруській землі, де і застала їх Велика Вітчизняна війна, належить уродженець Кіровограда, один з організаторів партійного підпілля і партизанського руху в Білорусії Іван Петрович Ганенко. З 26 березня 1941 р. до 1 вересня 1943 р. він працював секретарем ЦК КП(б)Б, одночасно в 1941—1942 рр. був членом Військової ради 13-ї армії і заступником начальника політуправління Західного і Волховського фронтів, а з 1943 р. — заступником начальника Білоруського штабу партизанського руху (БШПР) і відповідав за розвідувальну роботу. Як член ЦК КП(б)Б і представник БШПР, не раз перебував у тилу гітлерівців з метою подання практичної допомоги Мінському та Могильовському обкомам КП(б)Б, керівному складу Кличевської воєнно-оперативної групи (ВОГ) Могильовської області і партизанському з'єднанню Борисовсько-

Бегомльської зони Мінської області. По війні працював завідуючим відділом ЦК КП(б)Б, з 1948 р. — першим секретарем Полоцького обкому КП(б)Б, у 1950—1952 рр. — секретарем і членом бюро ЦК КП(б)Б, із 1952 р. по 1961 р. — інспектором ЦК КПРС, першим секретарем Астраханського обкому КПРС. У 1954—1962 рр. був депутатом Верховної Ради СРСР, а в 1947—1955 рр. — депутатом Верховної Ради Білоруської республіки.

Список уродженців України, які під час війни перебували в Білорусії і взяли активну участь у партизанському русі на її території, може продовжити Ісай Павлович Казинець — родом із селища Генічеськ (нині — місто Херсонської області). З 1922 р. проживав у Батумі. Закінчив Київський нафтовий інститут. У 1936—1937 рр. — у лавах Червоної армії. З 1938 р. працював на промислових підприємствах Калініна, Горького, напередодні війни — в Белостоці. Коли Мінськ було окуповано, організував підпільну партійну групу в Кастриничському районі міста, як член Мінського підпільного міськкому КП(б)Б, відповідав за поповнення особового складу партизанських загонів, надсилання партизанам зброї, боєприпасів, медикаментів, за зв'язок з підпільниками гетто, був одним з організаторів підпільної друкарні, в якій розмножувалися агітаційно-пропагандистські матеріали. 27 березня 1942 р. І.П.Казинця було схоплено гітлерівцями, а 7 травня після жорстоких катувань повішено. В 1965 р. нашому співвітчизникові посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу, його нагороджено також орденом Леніна.

Як активного учасника партизанської боротьби знають у Білорусії українця Івана Матвійовича Тимчука. Він народився 14 лютого 1901 р. в с. Грушка Отинянського району Станіславської області (нині Тлумачський район Івано-Франківської області) в сім'ї робітника. В 1924 р. закінчив Смоленське військово-політичне училище, 1926 р. — Ленінградське кавалерійське училище, 1929 р. — Комвуз ім.Артема в Харкові, а в 1932 р. — екстерном — сільськогосподарський інститут у Полтаві. Війна застала І.М.Тимчука у Вілейській області Білорусії, де він з вересня 1939 р. працював директором 1-го Білоруського звірорадгоспу.

5 липня 1941 р. І.М.Тимчука було направлено у ворожий тил для організації партизанської боротьби, і з липня того ж року по лютий наступного він керував підпільною партійною організацією в Мінському сільському і Логойському районах. У квітні 1942 р. його було призначено комісаром партизанського загону "Месник" (командир —

В.Т.Воронянський). Формування провело ряд великих операцій проти німецьких гарнізонів у районах Вілейської і Мінської областей. У вересні 1942 р. на базі його загону “Боротьба” створено бригаду “Дяді Васі” (В.Т.Воронянського. — *Н.Р.*), яка в червні 1943 р. одержала назву — “Народні месники”.

У довідці, виданій І.М.Тимчуку начальником відділу кадрів БШПР підполковником В.Р.Романовим, значиться, що групою загонів, де комісаром був І.М.Тимчук, пушено під укіс 21 ешелон із живою силою і технікою противника, підірвано 27 мостів на магістралі та шосейних дорогах, розгромлено 26 волосних управ, знищено 17 фашистських офіцерів і близько 500 солдатів, а такою 150 зрадників свого народу. У довідці підкреслюється, що І.М.Тимчук — бойовий, рішучий командир.

Одночасно з виконанням обов'язків комісара загону “Месник” І.М.Тимчук багато працював як секретар Логойського підпільного райкому КП(б)Б. Ним, зокрема, проведено велику роботу по створенню підпільних партійних організацій району і активізації боротьби народних мас.

У липні — серпні 1943 р. І.М.Тимчук — комісар партизанського загону “Більшовик”, утвореного в березні 1943 р. Логойським підпільним райкомом КП(б)Б на базі партійно-комсомольської групи, що діяла з 1942 р. З жовтня 1943 р. він — комісар 1 Антифашистської партизанської бригади Мінської області, з травня по липень 1944 р. — її командир. Бригада була утворена на базі організованої німецько-фашистськими загарбниками з радянських військовополонених так званої Російської національної народної армії, яка 16 серпня 1943 р. перейшла на бік білоруських партизанів.

У нагородному листі від 27 листопада 1943 р. для представлення І.М.Тимчука до присвоєння звання Героя Радянського Союзу вказується, що йому як комісару вдалося за незначний проміжок часу організувати особовий склад бригади на виконання бойових завдань. Зокрема, за період з 15 серпня 1943 р. (дата закінчення формування бригади) по 27 листопада того ж року (день складання нагородного листа) партизанами в боях і засідках убито 1819 і поранено 76 німецьких солдатів і офіцерів, знищено 50 поліцейських і зрадників Батьківщини, пушено під укіс 8 ешелонів ворога, підірвано 4 залізничних і 11 шосейних мостів, знищено 32 танки і бронемашини, 48 автомашин. Виконуючи наказ щодо застосування “рейкової війни” у боротьбі з ворогом, партизани формування підірвали 2488 рейок, розгромили два промислових підприємства, що працювали на ворога, 8 складів із боєприпасами і продовольством, 6 німецько-

поліцейських гарнізонів, дві залізничні станції і т.ін.

1 січня 1944 р. за зразкове виконання бойових завдань у тилу ворога і за особливі заслуги в розвитку партизанського руху в Білорусії капітану І.М.Тимчуку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Крім того він нагороджений двома орденами Леніна, орденами Трудового Червоного Прапора, Червоної Зірки, “Знак Пошани”, а також медалями.

Після закінчення війни І.М.Тимчук — заступник голови Держплану БРСР, у 1960—1968 рр. — голова Держкомітету Ради Міністрів БРСР по охороні природи.

На посаді уповноваженого Наркомату заготівель по Октябрьському району Поліської (нині Гомельської) області БРСР застала Велика Вітчизняна війна уродження с. Михайлівки (нині селище міського типу) Запорізької області, пізніше одного з організаторів і керівників партизанського руху на території Поліської області Федора Іларіоновича Павловського. До війни він закінчив неповну середню школу, в 1932 р. — полкову кавалерійську школу, в 1939 р. — курси радянського будівництва, в 1940 р. — курси політскладу. З 1928 р. працював забійником на шахті “Грузька” в Донбасі, на партійній і радянській роботі в Білорусії. З 1930 р. Ф.І.Павловський в лавах РСЧА. Брав участь у боях біля оз. Хасан у 1938 р., в радянсько-фінляндській війні 1939-1940 рр.

На початку липня 1941 р. Ф.І.Павловський разом з першим секретарем Октябрьського райкому партії Поліської області Т.П.Бумажковим створили в цьому районі з партійно-радянського активу і бійців винищувального батальйону партизанський загін “Червоний Жовтень”, який незабаром дав ворогові про себе знати. Завдяки вмільому керівництву загін не тільки вистояв у нерівних боях із ворогом, подолав усі труднощі першої воєнної осені, а й зберіг свою організацію, продовжував рости чисельно і набувати бойового досвіду, став цементуючим ядром партизанського руху в Октябрьському і суміжних з ним районах.

Отже, цілком закономірно Ф.І.Павловському зборами командного складу загонів, що діяли в Октябрьському, Копаткевицькому, Глуському, Петриківському, Житковицькому районах, було доручено об’єднати з кінця січня 1942 р. ці бойові одиниці в “гарнізон Ф.І.Павловського” і очолити їх для спільних дій по обороні Октябрьської партизанської зони.

У травні 1942 р. Ф.І.Павловський очолив створену ним партизанську бригаду, якою командував до квітня 1943 р. і з жовтня 1943 р. по травень 1944 р. До лютого бригада називалася за прізвиськом командира, потім — 123-я, а з 1 січня 1944 р. — 123-я Октябрьська ім. 25-річчя БРСР. Діяла в

Октябрському, Копаткевицькому, Глузькому, Петриківському, Житковицькому, Парицькому районах спочатку в складі з'єднання партизанських загонів Мінської і Поліської обласей, а з 15 березня 1943 р. - Поліської області.

За активну бойову діяльність полковника Ф.І.Павловського удостоєно ордена Леніна, Жовтневої революції, Вітчизняної війни I ступеня, Червоної Зірки, медалей. Як відзначено в звіті відділу кадрів Центрального штабу партизанського руху (ЦШПР) про роботу за час із 15 червня 1942 р. по 12 лютого 1944 р., Ф.І.Павловський і згадуваний вище Т.П.Бумажков (білорус за національністю, уродженець Приморського краю) були першими партизанами, яким присвоїли (6 серпня 1941 р.) звання Героя Радянського Союзу.

По війні, у 1945—1966 рр. Ф.І.Павловський перебував на керівній радяській і господарській роботі.

На території Білорусії в боротьбу з гітлерівцями вступив і уродженець селища Новий Биків Бобровницького району Чернігівської області білорус за національністю Леонід Павлович Бірюков, який у 1941 р. щойно закінчив Білоруський політехнічний інститут. У 1942 р. його було призначено командиром підрозділу Особливого білоруського збору — спеціальних курсів для підготовки організаторів партизанського руху на території Білорусії, у вересні того ж року — направлено в тил ворога як командира організаторської групи. З жовтня 1942 р. він — начальник штабу створеної у вересні 1942 р. партизанської бригади “Железняк” Мінської області, а з 7-го по 28 червня 1944 р. (день з'єднання бригади з частинами Червоної армії) Л.П.Бірюков виконував обов'язки командира бригади. У повоєнний час працював на адміністративно-господарській роботі.

Про українку Олександру Нечипорівну Захарову — уродженку с. Паліївка Ямпільського району Сумської області — білоруські історики пишуть, зокрема, в енциклопедії “Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941—1945” (Мінськ, 1990), як про державного діяча своєї республіки, одного з керівників партизанського руху в Гомельській області. З 1938 р. вона працювала в Ставропольському крайкомі, а з 1940 р. - лектор Белостоцького обкому КП(б)Б. У середині лютого 1943 р. добровільно прибула в тил ворога як лектор Рогачівського підпільного райкому партії. В партизанському загоні № 255, що діяв у складі 8-ї Рогачівської бригади Гомельської області, була бійцем, секретарем партійної організації загону. З переформуванням 1 листопада 1943 р. загону в 255-й полк О.Н.Захарова

була призначена його комісаром. До 12 березня 1944 р. полк входив до складу 8-ї Рогачівської бригади, а потім був переданий Рогачівській ВОГ, діяв до кінця листопада 1943 р. в Рогачівському і Жлобинському районах Гомельської області, пізніше — в Бихівському, Кіровському і Кличевському Могильовській і Крупському районі Мінської області. 16 травня 1944 р. О.Н.Захарова вибула на фронт. З 1945 р. працювала лектором, заступником завідуючого відділом пропаганди і агітації ЦК КП(б)Б, у 1947—1959 рр. — заступником голови Президії Верховної Ради БРСР, у 1947—1959 рр. — вона депутат Верховної Ради БРСР.

У даному контексті не можна не сказати і про уродження с. Рев'якіне Путивльського району Сумської області політрука М.С.Корчева. На станції Соколка, що між Гродно й Белостоком, танкова частина, в якій він служив, на світанку 22 червня 1941 р. була бомбардована німецькою авіацією. Через чотири дні напружених боїв із ворогом червоноармійцям, які залишилися живими, вдалося вийти з оточення. Пробираючись із боями в південно-східному напрямку, група воїнів на чолі з М.С.Корчевим вийшла в Морочинський (нині Заріччянський) район Ровенської області, і весною 1942 р. ввійшла до складу діючого там партизанського загону, очолюваного старшим сержантом Д.С.Половим. М.С.Корчева було призначено комісаром формування. Діючи у суміжних районах Пінської області Білорусії та Волинської і Ровенської областей України, загін зруйнував полотно вузькоколійки Іваново — Камінь-Каширський, два мости через Дніпровсько-Бузький канал, розгромив десятки поліцейських дільниць.

Згодом з ініціативи командування загону з підпільників тієї місцевості було створено “Комітет боротьби з фашизмом”, який розгорнув роботу по розширенню мережі підпільних організацій у регіоні. Партизани, спрямовуючи діяльність підпільників, і самі одержували від них значну допомогу. Зокрема, весною 1942 р. підпільники с. Козляковичі, що в передмісті Пінська, передали загоні М.С.Корчева (на той час колишній командир загону Д.Попов перебував у з'єднанні “Баті”, очолюваному Г.М.Линьковим) ручний кулемет, кілька гвинтівок, 5 ящиків патронів, близько 20 гранат, медикаменти.

Вище наголошувалося, що в довоєнний час на території Білорусії з різних причин також проживали українці — уродженці республік СРСР. Більшість із них з перших днів німецько-фашистської агресії разом з білоруським народом включилася в боротьбу з ворогом.

Перед війною в Комуністичному інституті журналістики ім.

С.М.Кірова в Мінську вчився (встиг закінчити 4 курси) і одночасно працював літературним співробітником газети “Піонер Білорусії” українець за національністю, уродженець селища Дно (нині місто) Псковської області, в роки війни — один з організаторів і керівників Мінського партійного підпілля Володимир Степанович Омелянюк. На початку війни він опинився на окупованій ворогом території у м. Бресті. В серпні 1941 р. йому вдалося пробратися до зайнятої гітлерівцями столиці білоруської республіки, зв’язатися з патріотами Комаровської підпільної партійної групи, що вже встигла налагодити роботу по боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Включившись у діяльність цього осередку, В.С.Омелянюк писав антифашистські листівки, прослуховував, записував, розмножував і розповсюджував зведення Радянського Інформбюро, був одним з редакторів 1-го номера підпільної партизанської газети “Звезда”, редактором інших підпільних видань.

В.С.Омелянюк підтримував зв’язок із партійно-комсомольським підпіллям, що діяло з серпня 1941р. в Дзержинську і Дзержинському районі Мінської області, брав участь у створенні підпільної друкарні, визволенні радянських військовополонених із таборів смерті і відправленні їх до партизанських формувань Мінської області, з якими мав тісний зв’язок.

З початку травня 1942 р. В.С.Омелянюк — член Мінського підпільного міськкому КП(б)Б, завідував відділом агітації і пропаганди. Під час виконання бойового завдання у Мінську 26 травня 1942 р. він загинув. 8 травня 1965 р. посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

З ЛАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДІЮЧОЇ АРМІЇ

З перших днів війни партизанські формування білоруського народу, як уже повідомлялося, масово поповнювалися радянськими військовослужбовцями - командирами, бійцями, політпрацівниками частин Червоної армії, які в ході воєнних дій через різні причини, в тому числі й через поранення, відбилися від своїх військових одиниць або ж потрапили у вороже оточення і змушені були залишитися на території, зайнятій противником. При повсюдній підтримці місцевих жителів колишні військовослужбовці встановлювали зв’язки з уже створеними місцевими підпільними антифашистськими організаціями й партизанськими формуваннями і вливалися в них, інколи самі

організовували загони і, борючись із загарбниками, вносили значний вклад у розвиток партизанського руху на території республіки.

“Слід відзначити, — вказувалося в доповіді на першій підпільній конференції партійної організації Березинського району Мінської області, — що в організації партизанського руху в районі велику роль відіграв командний склад Червоної армії з числа військовополонених і тих, хто відстав від своїх частин”. Повідомлення такого змісту містяться в багатьох документах, що торкаються становлення партизанської боротьби на окупованих землях Білорусії.

Перегляд списків особового складу білоруських партизанських формувань дає підстави констатувати, що в кожному з них були рядові бійці і офіцери Червоної армії, які потрапили туди різними шляхами.

Серед червоноармійців були представники різних соціальних верств населення майже всіх республік СРСР, мобілізовані до армії перед Великою Вітчизняною війною, в ході її, і ті, хто добровільно поповнив її лави з перших днів війни, як і бійці різних національностей, у тому числі й українці, а також представники інших народів — громадяни України. Склад кадрових військових, які опинилися у такому ж становищі, був також багатонаціональним. Обставини склалися так, що майже всі вони згодом очолили партизанські формування білоруського народу.

Вийшов із своїм батальйоном з оточення і став боротися з фашистськими загарбниками партизанськими методами у Вітебській і Мінській областях комісар Антон Петрович Бринський — уродженець с. Андріївка, що нині входить до Чемеровецького району Хмельницької області. До війни закінчив 9 класів, лісотехнічну школу, Кам'янець-Подільську радпартшколу. Працював секретарем Староушиського райкому комсомолу і головою виконкому Кам'янець-Подільського району. З 1928 р. — в лавах Червоної армії.

З жовтня 1941 р. А.П.Бринський — командир диверсійно-розвідувального загону, який діяв на залізниці Орша-Борисов, на Брестському, Барановицькому і Лунінецькому залізничних вузлах. Одночасно створював окремі партизанські загони, групи, що діяли самостійно.

На чолі загону А.П.Бринський здійснив рейд в Україну. Об'єднавшись із партизанськими і підпільними групами Волинської і Ровенської областей, реорганізував загін у бригаду особливого призначення. Під командуванням підполковника А.П.Бринського формування здійснило близько п'яти тисяч різних диверсій на території України, Білорусії,

Польщі. За заслуги в розвитку партизанського руху удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

По війні А.П.Бринський закінчив курси “Постріл” у 1945 р., курси командирів дивізій у 1952 р. У 1954 р. в званні полковника вийшов у відставку. Відомий і як автор ряду книг.

Помер А.П.Бринський у 1981 р. Його заслуги перед батьківщиною відзначені, крім присвоєння звання Героя Радянського Союзу, нагородженням трьома орденами Леніна, орденом Червоного Прапора, Червоної Зірки, рядом медалей.

У с. Касиловичі Дзержинського району Мінської області організатором підпільного осередку став старший батальйонний комісар українець Сергій Олександрович Рижак — політпрацівник політвідділу однієї з армій, що дислокувалися напередодні Великої Вітчизняної війни на західному кордоні країни. Військова частина, в якій він служив, з боями відходила на схід і під Мінськом потрапила в оточення. З групою бійців йому вдалося вирватися з ворожого кільця, пробратися до с. Касиловичі. У січні 1942 р. підпільники вийшли в ліс і розпочали партизанську боротьбу.

Майже одночасно в Костевницькому лісі, що в кілометрі від с. Костевичі (теж Дзержинського району), почала діяти група військовослужбовців на чолі з політруком О.Г.Мурашовим, організована підпільниками с. Борове. Протягом березня 1942 р. групи тісно взаємодіяли, а в квітні згідно з рішенням Дзержинського антифашистського комітету об’єдналися в партизанський загін ім. Й.В.Сталіна на чолі з С.О.Рижаким. 2 травня загону вдалося з боєм вийти з оточення, відбивши атаки карателів, що налічували близько 500 чел.

У травні 1942 р. формування поповнилося групою підпільників ТЕЦ-2 м. Мінська на чолі з М.І.Ярославцевим, якого було призначено начальником штабу. Влітку — восени того ж року до загону прибуло ще 120 підпільників з Мінська, направлених Мінським підпільним міськкомом партії і підпільними організаціями та групами Дзержинського району. Загін С.О.Рижака діяв самостійно у Дзержинському районі Мінської області. Після загибелі командира передислокувався в Івенецький район Барановицької області, з серпня 1942 р. підпорядкувався Особливому з’єднанню партизанських загонів, а 19 листопада згідно з наказом по з’єднанню був розгорнутий у бригаду ім. Й.В.Сталіна.

У партизанській бригаді “Олексія” Вітебської області (командир —

О.Ф. Данукалов) воював з червня 1942 р. політрук роти, уродженець с.Олександрівки Семенівського району Чернігівської області Іван Нестерович Скрипник. У 1938 р. закінчив Новгород-Сіверське педагогічне училище. У березні 1942 р. після закінчення військово-політичного училища був направлений на фронт. У партизанському формуванні виконував обов'язки помічника комісара по комсомольській роботі. З січня по червень 1943 р. вчився у щойно створеній школі по підготовці партизанських кадрів БШПР, після закінчення якої був призначений помічником уповноваженого ЦК ЛКСМБ у Белостоцькій області. Під керівництвом І.Н.Скринника сформовано близько 50 молодіжних антифашистських груп і 21 підпільна комсомольська організація. Одночасно з перебуванням у партизанській бригаді "Олексія" він з 1 серпня 1942 р. до 1 січня 1943 р. — член Ліозненського підпільного райкому ЛКСМБ. З 1 серпня 1943 р. по 1 липня 1944 р. був членом Белостоцького підпільного обкому ЛКСМБ і секретарем Белостоцького підпільного міськкому ЛКСМБ. Після визволення Гродненської області зарахований до особового складу ліночої армії. Через кілька днів загинув у бою.

Вийшли з ворожого оточення і згодом зайняли в лавах білоруських партизанів командні посади українці Євген Микитович Антоненко, Микола Харлампійович Балан, Яків Платонович Гриценевич, Борис Осипович Дудковський, Северин Северинович Ключю та багато інших.

Лейтенант Червоної армії Є.М.Антоненко в жовтні 1941 р. очолив створений із жителів Холм-Жирковського і Пречистенського районів Смоленської області і радянських військовослужбовців, які вийшли з оточення, партизанський загін, що до квітня 1942 р. діяв самостійно, а потім, перебазувавшись у Ліозненський район Вітебської області, ввійшов до складу бригади "Олексія" — О.Ф.Данукалова. До жовтня 1942 р. загін називався "Гроза ворогам", пізніше — 4-й загін "Смерть ворогам". 21 липня 1942 р. Є.М.Антоненко затверджений начальником штабу бригади "Олексія". У травні 1943 р. вибув за лінію фронту. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 грудня 1948 р. нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Уродженець с. Спасове Новгородківського району Кіровоградської області капітан М.Х.Балан до війни був політруком роти 208-ї мотострілецької дивізії. В партизанах з 8 липня 1941 р. Спочатку — командир групи, з грудня 1941 р. — окремого загону "Буревісник", що діяв у Бегомльському і Борисовському районах Мінської області, з 31

серпня 1942 р. — 1-ї Мінської бригади, з жовтня 1943 р. по липень 1944 р. — бригади “Розгром” Мінської області. Після з’єднання бригади з радянськими військами 2 липня 1944 р. був відкомандирований у розпорядження ЦК КП(б)Б, працював на господарській роботі. 27 серпня 1954 р. трагічно загинув.

Я.П.Гриценевич — старший лейтенант Червоної армії. Після виходу з ворожого оточення перебував на нелегальному становищі в селах Дзержинського району Мінської області. З серпня 1941 р. по серпень 1942 р. — активний учасник Дзержинського партійно-комсомольського підпілля, один з організаторів групи патріотів населених пунктів Кукшевичі і Станьково. З 6 серпня 1942 р. Я.П.Гриценевич — у лавах білоруських партизанів. У жовтні 1942 р. його було призначено на посаду начальника штабу організованого на той час окремого загону “Бойовий”, а з грудня 1942 р. по 11 липня 1944 р. — день з’єднання формування з радянськими військами — він був його командиром. Загін діяв спосатку в складі 300-ї бригади ім. К.Є.Ворошилова (Мінська область), а 25 серпня 1943 р. розпорядженням БШПР переданий партизанському з’єднанню Белостоцької області. У вересні — листопаді 1943 р. очолюваний Я.П.Гриценевичем загін у складі з’єднання взяв участь у рейді з Копильського району Мінської області в Липичанську пущу Барановицької області. З 7 листопада 1943 р. формування відоме як загін “Бойовий” ім. Дунаєва (псевдонім І.М.Тараховича — командира загону ім. В.І.Чапая 27-ї бригади ім. В.І.Чапая, який 7 листопада 1942 р. загинув у бою з ворогами біля с. Стариця Копильського району). Загін діяв на території Мінської, Пінської, Барановицької і Белостоцької областей. Одночасно в грудні 1942 р. Я.П.Гриценевич виконував обов’язки начальника штабу шойно створеної згідно з наказом штабу партизанського з’єднання Слуцької зони 300-ї бригади ім. К.Є.Ворошилова, що діяла переважно в Мінській області. У 1944 р. указами від 15 серпня і 11 вересня нагороджений орденом Червоного Прапора і медаллю “Партизану Вітчизняної війни” I ступеня. У липні 1944 р. Я.П.Гриценевич відбув у розпорядження БШПР.

Капітан, до війни помічник начальника штабу 160-го артилерійського полку Б.О.Дудковський у партизанах з 25 червня 1942 р. Займав посади командира взводу, роти, з вересня 1943 р. по 2 липня 1944 р. — начальника штабу бригади ім. Л.М.Доватора, що діяла в Докшицькому, Куренецькому і Мядельському районах Вілейської області. 1 серпня 1944 р. відряджений у розпорядження БШПР.

Старший лейтенант, з початком війни командир роти С.С.Ключко до білоруських партизанів прибув з оточення у вересні 1941 р. Займав посади командира взводу, заступника командира загону, заступника командира бригади. З березня по серпень 1943 р. він одночасно - командир тількино створеного на базі його групи (виділена Кличевським оперативним центром Могильовської області і направлена в Барановицьку область для зв'язку з тамтешніми партизанами) загону "Фронтовиків" (з травня 1943 р. — загін ім.К.К.Рокосовського) і створеної у той же час бригади ім.Г.К.Жукова. У серпні 1943 р. С.С.Ключку доручено було очолити 18-ту бригаду ім.М.В.Фрунзе, якою він командував до виходу формування в радянський тил.

З ЧИСЛА РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Багатонаціональна сім'я білоруських партизанів поповнювалася і за рахунок радянських військовополонених. Чимало радянських воїнів з різних причин потрапило до створених гітлерівцями на окупованих землях концентраційних таборів. Над деякими з радянських військовополонених змілоствилася доля: їм вдалося втекти з ворожого полону і з часом стати на шлях боротьби з німецько-фашистськими загарбниками. Тисячам воїнів допомагали в цьому прості білоруські трудівники.

Серед військовополонених було багато громадян України. В кінці червня 1942 р. в Заславському районі Мінської області з групи військовослужбовців, які втекли з полону, і жителів Старосільської сільради на базі групи Н.Л.Фельдмана, що прибула сюди 24 квітня 1942 р. з Мінська, було створено партизанський загін ім. С.М.Будьонного. Його очолив один з військовополонених — 27-літній командир батальйону старший лейтенант Семен Григорович Ганзенко - уродженець с. Єньки Хорольського району Полтавської області. Загін спочатку діяв самостійно, а в грудні 1942 р. ввійшов до складу бригади ім. Й.В.Сталіна. Через рік був розукрупнений і перетворений у кавалерійський. С.Г.Ганзенко до того часу продовжував керувати цим формуванням, а з грудня 1943 р. — утвореною на базі двох загонів бригади ім. Й.В.Сталіна, в тому числі і загону ім.С.М.Будьонного, бригадою ім. П.К.Пономаренка. Залишався її командиром до з'єднання з частинами Червоної армії, що сталося 6 липня 1944 р. Бригада під його командуванням громила гарнізони ворога в Держинському, Мінському районах Мінської та Івенецькому районі Барановицької областей. У повоєнний час працював на радянській і

адміністративно-господарській роботі.

З партизанами Білорусії зв'язався 28 серпня 1942 р. після втечі з полону в м. Невель старший лейтенант українець Микола Іванович Єрмак. З листопада 1942 р. по вересень 1943 р. займав посаду комісара загону, по жовтень 1943 р. — командира загону, а з січня 1944 р. до своєї загибелі, що сталася 6 червня 1944 р. в Міорському районі Вілейської області, — командира 4-ї Білоруської партизанської бригади. 30 грудня 1948 р. М.І.Єрмак посмертно нагороджений орденом Червоного Прапора.

28 листопада 1942 р. зустрівся з партизанами загону ім. Й.В.Сталіна, створеного в травні того ж року на базі підпільної групи с.Межеве Росонського партійно-комсомольського патріотичного підпілля, старший лейтенант Червоної армії українець Андрій Порфірійович Запорожець. Наступного місяця, тобто в грудні 1942 р., йому було доручено командування цим загonom, а в лютому 1943 р. запропоновано посаду начальника штабу щойно створеного 4-го батальйону Росонської бригади ім. Й.В.Сталіна.

З липня 1943 р. А.П.Запорожець перебував у складі бригади ім. Г.К.Жукова, що була сформована в той час у Росонському районі Вітебської області на базі двох загонів ім. С.І.Кутузова та ім.К.К.Рокосовського), виділених Росонською бригадою ім.Й.В.Сталіна. Спочатку на посаді начальника штабу бригади, а з листопада 1943 р. по лютий 1944 р. — її комісара. Зразу після створення з'єднання бойовим рейдом було перебазовано в Браславський район Вілейської області.

До зустрічі з частинами Червоної армії 2 липня 1944 р. воно налічувало в своєму складі 815 партизанів, серед яких було 45 українців, і діяло в Браславському, Міорському, Дисненському районах Вілейської області.

За участь у партизанській боротьбі на території Білорусії А.П.Запорожець наказом від 25 вересня 1944 р. нагороджений медаллю "Партизану Вітчизняної війни" I ступеня. Доля полону спіткала техника-інтенданта II рангу начальника військово-господарських справ окремої роти зв'язку штабу прикордонних військ НКВС (м. Львів) українця Данила Тимофійовича Іонка. Він потрапив до рук ворога 19 вересня 1941 р. і до 29 травня 1942 р. ніс на собі тягар цього страшного лиха. Вже в червні 1942 р. йому вдалося зв'язатися з білоруськими партизанами. У березні 1943 р. він став начальником штабу щойно організованого загону ім. Ленінського комсомолу (Барановицька область), а з вересня 1943 р. до дня своєї загибелі, що сталася 27 жовтня 1943 р. під час облави гітлерівців, був начальником штабу бригади ім. Ленінського комсомолу, утвореної у

вересні 1943 р. на базі виділеного загону.

З фашистського полону прибули до партизанів Білорусії воїни-українці Макар Григорович Артеменко 1917 р. народження, до війни — молодший лейтенант, командир взводу, і Павло Семенович Ващенко — 25-літній лейтенант Червоної армії. М.Г.Артеменко в партизанах із квітня 1942 р.: спочатку командир взводу, згодом — командир 113-го окремого загону Брестської області, начальник штабу загону ім. М.І.Калініна бригади ім. Ф.Е.Дзержинського Брестської області. Після з'єднання бригади з частинами Червоної армії 12 липня 1944 р. відбув у розпорядження райвиконкому м. Косово. П.С.Ващенко встановив зв'язок з народними месниками 5 травня 1942 р. У білоруських партизанських формуваннях Вілейської області обіймав посади начальника штабу окремого загону ім. П.К.Пономаренка, що вів бої з ворогом у Глубоцькому і Дуниловичькому районах, з листопада 1943 р. — загону “За Радянську Білорусію”, з березня по липень 1944 р. — комісара загону ім. П.І.Баграціона бригади ім. К.Є.Ворошилова.

ЗІ СКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНИХ ГРУП РОЗВІДУВАЛЬНИХ ОРГАНІВ

Неабияку роль у розвитку партизанського руху в Білорусії відіграли групи спеціального призначення, що були заслані в тил ворога 4-м Управлінням НКВС, розвідувальними органами Червоної армії, ЦК ВЛКСМ тощо. У складі таких груп було також чимало громадян України.

У даному випадку в першу чергу слід сказати про п'ятьох Героїв Радянського Союзу, українців за національністю: В.В.Щербину, О.С.Бичка, К.С.Гнідаша, І.В.Щипуна і Ф.Ф.Озмітеля. Перші четверо — уродженці української землі, а Ф.Ф.Озмітель народився в далекому Казахстані — селищі Ліновицьк (нині Мартукського району Актюбінської області).

Майор Червоної армії Василь Васильович Щербина - уродженець станції Микитівка, що нині в межах м. Горлівка Донецької області: Батько його був шахтарем, помер, коли синові виповнилося лише 7 років. В.В.Щербина закінчив фабрично-заводське училище, працював на шахті “Вузлова” слюсарем. З 1934 р. в Червоній армії, закінчив Одеське військове училище. Деякий час працював при училищі командиром курсантського взводу, потім — заступником командира роти.

У липні 1941 р. в складі групи з чотирьох чоловік був закинтий у тил ворога з розвідувальною метою. Коли три чоловіки з групи загинули,

В.В.Щербина деякий час блукав у пошуках партизанів. Уже в серпні він організував з жителів Холопеницького району Мінської області і військовослужбовців, яким не вдалося вийти з оточення, окремий загін. Наступного місяця він поповнився підпільниками і прибулими з Борисова радянськими військовополоненими, які втекли з фашистських таборів. Загін збирав розвідувальні дані в Холопинецькому, Борисовському, Лепельському і Чашницькому районах і здійснював бойові дії.

Один з організаторів і керівників партизанського руху в Білорусії і в Україні А.П.Бринський згадував пізніше: “Керуючи загonom, Щербина провів ряд операцій, але особливо вдалою була операція в Гороховському лісі, де він підстеріг велику колону фашистів на вузькій гаті. Партизани заздалегідь розташувалися по обидва боки дороги. Пропустивши розвідку, вони несподівано відкрили вогонь по головних силах. Відстань була невеликою, колона щільною, майже всі кулі потрапляли в ціль. Поки фашисти отямалися, розвернулися, на дорозі лежало багато вбитих і поранених”.

На початку листопада 1941 р. ворог кинув проти навколишніх партизанів великі сили, сподіваючись, що оточені загинуть з голоду в Березинських болотах. Стосовно В.В.Щербини, то йому одному з перших удалось вирватися з оточення, після чого він на чолі загону дістався до лінії фронту і під час визволення одного з населених пунктів приєднався до частин Червоної армії.

В.В.Щербина побував у Москві і 23 березня 1942 р. знову був закинутий з літака в тил ворога, в Холопеницький район, цього разу на чолі групи з п'яти чоловік. Йому вдалося зв'язатися з партизанами, з якими воював раніше. Деякий час група перебувала в загоні одного з керівників партизанського руху в Брестській і Барановицькій областях Г.М.Линькова, пізніше перебазувалася в Вілейську область, де поповнилася новими людьми і в квітні оформилася як диверсійно-розвідувальний загін. А.П.Бринський пригадує, що за першу половину травня 1942 р. підричники під командою В.В.Щербини пустили під укіс 14 ешелонів ворога.

В кінці червня 1942 р. формування передислокувалося у Воложинський район Барановицької області. Там наступного місяця загін було включено до складу Особливого з'єднання партизанських загонів.

Серед партизанів і місцевого населення В.В.Щербина користувався великою повагою. Про нього склали легенди. Що ж до гітлерівців, то до чого тільки не вдавалися вони, щоб розправитися з “бородатим

командиром” (В.В.Щербина у партизанах мав довгу бороду): засилали агентів, влаштовували засади, облави, але все безрезультатно.

23 вересня 1942 р. під час огляду нових мін трапився раптовий вибух, в результаті якого В.В.Щербина загинув. Посмертно Указом від 20 січня 1943 р. йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу посмертно.

Очолюваний ним диверсійно-розвідувальний загін одночасно зі збиранням і передачею розвідданих про ворога знищив 11 мостів, 1 літак, 23 автомашини, 23 кілометри зв'язку, здійснив 19 аварій на залізниці, ряд інших диверсій.

У вересні — листопаді 1941 р. помічником командира взводу великого партизанського загону “Смерть фашизму”, створеного у вересні 1941 р. Окремою мотострілецькою бригадою особливого призначення, що була з вересня 1941 р. своєрідним учбовим центром по підготовці розвідників і підривників (значна частина особового складу формування складалася з прикордонників, які служили в Білорусії), був 20-літній українець Олег Сергійович Бичок — уродженець селища Бобровиця (нині міста) Чернігівської області. Перед війною О.С.Бичок — робітник, з 1940 р. — в Червоній армії; в 1941 р. закінчив Буйнацьке піхотне училище і був направлений на фронт.

Загін “Смерть фашизму”, очолюваний осетином лейтенантом Х.Д.Кусовим, виконував спеціальне завдання на стику окупованих ворогом Смоленської, Калінінської і Вітебської областей. З підготовлених розвідників і диверсантів загону весною 1942 р. в радянському тилу було створено чотири нових диверсійно-розвідувальних загони, що мали діяти на окупованій території Білорусії. У квітні в складі одного з них, відомого як загін особливого призначення НКВС Західного фронту — “Треті”, старший лейтенант О.С.Бичок був направлений для боротьби з ворогом на окуповану територію Вітебської області як комісар. З червня 1943 р. він - командир цього загону.

Загін діяв у Дубровенському, Оршанському, Толочинському, Полоцькому, Сиротинському, Росонському районах Вітебської, Борисовському Мінської, Глубоцькому, Мядельському, Вілейському Вілейської областей. О.С.Бичок брав участь у всіх бойових операціях, показуючи зразки відваги й мужності. Особовим складом загону за період діяльності було пушено під укіс 69 ешелонів ворога, зруйновано понад чотири кілометри залізничних шляхів, підірвано 16 мостів, 6 складів противника, виведено з ладу електростанцію, знищено багато німецьких солдатів і офіцерів.

7 травня 1944 р. під час виконання бойового завдання О.С.Бичок загинув. Його заслуги в розвитку партизанської боротьби в Білорусії відзначені урядовими нагородами. 5 листопада 1944 р. він був удостоєний звання Героя Радянського Союзу, а також нагороджений орденами Леніна і Червоного Прапора, медаллю “Партизану Вітчизняної війни” I ступеня.

Відзначився в тилу ворога на території Білорусії у 1943—1944 рр. командир опертивно-диверсійного центру розвідувального відділу штабу I Білоруського фронту уродженець с. Салогубівки нині Роменського району Сумської області майор Кузьма Савелійович Гнідаш (у Червоній армії з 1936 р., закінчив Київське військово-танкове училище в 1940 р.). Під його безпосереднім керівництвом групи займалися розвідувальною і диверсійною діяльністю в районі білоруських населених пунктів Слуцьк, Барановичі, Кобрин, Мінськ, Осиповичі, Пінськ, Лунінець, Брест, також на території Київської та Чернігівської областей України. Розвідники затопили 10 пароплавів, 14 барж, підірвали 21 ешелон противника, залізничний міст через Дніпро в районі Києва. Ними була виявлена система оборони ворога за річками Дніпро і Десна, що сприяло згодом як успішному форсуванню цих річок, так і проведенню Білоруської наступальної операції, що була здійснена військами 1-го Прибалтійського, 3-го, 2-го і 1-го Білоруських фронтів за участю частин 1-ої Польської армії, Дніпровської військової флотилії та загонів білоруських і литовських партизанів.

За чотири дні до початку цієї операції, тобто 19 червня 1944 р., частина розвідників біля Слоніма була оточена каральним загоном ворога. Тяжко поранений командир групи і радистка К.Т.Давидзюк підірвали себе гранатою. К.С.Гнідаш посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу, нагороджений іншими високими урядовими нагородами.

Уродженець с. Боголюбівка (нині с. Миролубівка) П'ятихатського району Дніпропетровської області політрук роти управління 8-го механізованого полку 5-го механізованого корпусу 20-ї армії Західного фронту Іван Валентинович Щипун (задовго до війни закінчив Одеський сільськогосподарський інститут, але працював секретарем райкому комсомолу, з листопада 1935 р. — в Червоній армії, в 1940 р. закінчив військово-політичне училище) у перші місяці війни очолив мотоциклетний загін, який вів бойові дії в тилу німецько-фашистських загарбників, зокрема здійснив ряд сміливих наскоків на об'єкти гітлерівців у районі білоруських населених пунктів Березине і Могильов. 4 червня 1942 р. І.В.Щипун за подвиг, проявлений на білоруській землі, удостоєний звання

Героя Радянського Союзу. Він нагороджений також орденами Леніна, Вітчизняної війни II ступеня, медалями.

У післявоєнний час І.В.Щипун закінчив Московську вищу школу ВЦРПС, довгий час працював на відловідальній профспілковій роботі. Останні роки проживав у Верхньодніпровську Дніпропетровської області, де працював на заводі папероробного устаткування.

Федір Федорович Озмитель (Герой Радянського Союзу з 5 листопада 1944 р.) до війни працював учителем. З 1938 р. служив у Червоній армії — у військах НКВС, вчився в Ленінградському військовому училищі. На початку війни воював на Північному фронті, був учасником боїв під Москвою.

Взимку 1941/1942 р. радянському військовому командуванню вкрай важливо було знати, що відбувається в “трикутнику”, утвореному від пересічення залізничних ліній, що відходять на захід від Смоленська на Оршу і Вітебськ, і лінії з Ленінграда на південь країни. Саме там розміщалися армійські штаби, численні служби, резерви і аеродроми німецько-фашистських військ. І ось на початку весни 1942 р. командування Червоної армії в цей район були направлені загони лижників для виконання особливого завдання, так звані загони особливого призначення з добровольців-спортсменів, студентів, робітників. Один з них — “Грізний”, що складався з 11 чоловік, очолив лейтенант Ф.Ф.Озмитель.

Життя ворога у “трикутнику” Орша — Вітебськ — Смоленськ стало неспокійним. Партизанські міни нерідко розривалися і недалеко від штабу генерал-фельдмаршала Г.Клюге, який командував групою німецько-фашистських армій “Центр”; неодноразово перерізувався закладений на невеликій глибині підземний кабель, по якому з Берліна в Смоленськ регулярно передавалися шифровані телеграми верховного командування німецьких військ.

Гітлерівці у відповідь на дії партизанів посилити охорону доріг, вповодж залізничних ліній спорудили цегельні будинки і дзоти, з яких добре прострілювалася кожна стежка, влаштували цілодобове чергування патрулів. Уночі, як правило, припинявся рух німецьких ешелонів, а вдень їхній раніше швидкий пробіг змінювався неквапливим пихканням. Вдавалися гітлерівці й до каральних операцій проти партизанів, що ставали дедалі частішими й жорстокішими. Під час однієї з них у серпні 1942 р. загонів Ф.Ф.Озмителя довелося залишити “трикутник” Орша — Вітебськ — Смоленськ.

28 травня 1943 р. на чолі загону НКВС СРСР “Грім” він вдруге був направлений у тил противника на територію Мінської області, але цього разу з парашутним десантом. Улітку того ж року відбулося організаційне об’єднання трьох загонів: “Артур” — командир І.Ф.Золотар, “Грім” — командир Ф.Ф.Озмитель, “Допомога” — командир Б.Л.Галушкін. Об’єднаний загін дістав назву “Артур”, і очолив його І.Ф.Золотар.

“Артур” діяв в Оршанському, Толочинському, Лепельському, Мінському районах і в Мінську. Партизани пустили під укіс 24 ворожих ешелони, знищили і пошкодили 23 паровози, 56 автомашин, 21 танк противника, вивели з ладу паперову фабрику, склад запасних частин до авіамоторів у Борисові, паровозоремонтний цех, електростанцію.

Але не судилося дожити Ф.Ф.Озмителью до об’єднання загону з частинами Червоної армії, що сталося 2 липня 1944 р.: 15 червня 1944 р. під час блокади гітлерівцями партизанських формувань, що зосередилися в районі оз. Палік (Борисовський район Мінської області), він, командуючи штурмовою групою по прориву ворожого кільця, був тяжко поранений і, щоб не потрапити до полону, підірвав себе і фашистів, що оточили його, в’язкою гранат.

У кінці червня 1941 р. в тил ворога була перекинута група працівників НКДБ і НКВС на чолі з українцем 1900 р. народження Артемієм Євгеновичем Василевським. На території Борисовського району Мінської області група поповнилася партійно-радянським активом і оформилася в окремий загін, який діяв у Борисовському, Березинському, Крупському районах спільно з радянськими військовими частинами. У бою під Березіно формування зазнало великих втрах. Партизани, які залишилися живими, передислокувалися в Червенський район і воювали з гітлерівцями до кінця літа. Подальша доля загону залишається невідомою. Командир його А.Є.Василевський у боротьбі з ворогом загинув. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 грудня 1948 р. його посмертно нагороджено орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Слід згадати в даному контексті і про окремий диверсійно-розвідувальний загін “Другі” і його командира уродженця П’ятихатського району Дніпропетровської області Павла Павловича Кочуєвського. У 1936 р. він закінчив три курси педінституту, в 1941 р. навчався в Кемерівському військово-піхотному училищі, а у вересні цього ж року в званні лейтенанта був призначений на посаду заступника начальника розвідки спеціального партизанського загону “Смерть фашизму”, що діяв на території Калінінської і Смоленської областей Росії і Вітебської області Білорусії.

30 квітня 1942 р. в радянському тилу з 43-х партизанів останнього загону було створено загін “Другі” на чолі з П.П.Кочуєвським і направлено в тил ворога для дій у Хотимському, Кричевському районах Могильовської області та в Гомельській і Чернігівській областях. 4 липня 1942 р. загін біля мосту через річку в Краснопільському районі Могильовської області організував засідку на автоколонну ворога, в результаті якої була знищена група німецьких військовослужбовців, чотири легкові і одна вантажна автомашини. Загинув у цьому бою і наш земляк П.П.Кочуєвський. Похований він у с. Кляпіна Корм’янського району Гомельської області.

Партизанські групи особливого призначення, що направлялися в Білорусію з радянського тилу, після прибуття туди досить швидко встановлювали тісні контакти з місцевими жителями, а через них — з тамтешніми партизанами і підпільниками. В таких зв’язках були зацікавлені обидві сторони: місцеве населення вбачало в десантниках представників рідної нескореної ворогом “Великої землі” і бажало поповнити їхні ряди. Диверсанти і розвідники ж через зв’язок із місцевими жителями не тільки забезпечували себе продуктами харчування, а й мали згодом їх в особі добровільних помічників.

Посланці з радянського тилу, незважаючи на те, що їхні повноваження і завдання були суворо обмежені, йшли назустріч вимогам населення очолити збройну боротьбу проти ворожих військ і, виходячи з потреб розвитку такої у тій чи іншій місцевості, в багатьох випадках приймали до своїх загонів місцевих жителів і в поповненому складі переходили до партизанських методів боротьби. Так, диверсійно-розвідувальні групи І.Ф.Золотаря, Ф.Ф.Озмителя і Б.Л.Галушкіна, на базі яких утворився влітку 1943 р. згадуваний вище окремий партизанський загін “Артур”, мали в своєму складі на початку своєї діяльності близько 30 чол. А на день з’єднання з частинами Червоної армії, що настало 2 липня 1943 р., в об’єднаному загоні налічувалося понад 300 партизанів. Його особовий склад, крім розвідки, проводив велику диверсійну роботу.

Діяльність спецгруп НКВС СРСР внесла позбавлення в підпільну роботу, створювала умови для формування нових підпільних осередків та партизанських загонів і налагодження їхньої більш дійової боротьби з ворогом. Згадуваний В.В.Щербина, перебуваючи в тому чи іншому новому районі, постійно вишукував шляхи для встановлення контактів з місцевими партизанами, ділився з ними досвідом своєї роботи. “Партизани цих загонів, — згадує А.П.Бринський, — що тоді ще не мали зв’язку з Великою землею, із задрістю дивилися на людей Бородача

(В.В.Щербини. — *Н.Р.*), які мали свою радіостанцію і вибухівку. Їм же доводилося лише розгвинчувати рейки, змазувати їх милом, робити підйоми, ставити завали, башмаки. “Шуму багато, а користі мало”, — так з досадою говорили вони”.

У СКЛАДІ ІНІЦІАТИВНИХ ГРУП БІЛОРУСЬКОГО ШТАБУ ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ

Деякі українці та представники інших народів — уродженців і мешканців УРСР — прибули в розпорядження партизанських загонів Білорусії в складі ініціативних груп, десантованих БШПР. До числа таких належить українець білоруського походження лейтенант Максим Олександрович Клименок. До війни він працював головою колгоспів ім.С.М.Кірова, “Рухавік рэвалюцыі” (“Рушій революції”) та ін. Брагинського району Поліської області. З 13 листопада 1942 р. по 15 червня 1943 р. навчався в спецшколі БШПР. 13 липня його було направлено в тил ворога і в серпні 1943 р. призначено комісаром партизанського загону, щойно організованого в Городоцькому районі Вітебської області з особового складу, виділеного за розпорядженням БШПР з бригади ім. В.І.Чапаєва (командир — В.В.Мельников). Через деякий час загін прибув до Міорського району Вілейської області, де спочатку діяв самостійно під № 2, а 12 квітня 1944 р. ввійшов до створеної в той час партизанської бригади ім. М.І.Калініна. Відтоді і до 2 липня 1944 р. — дня з'єднання бригади з радянськими військами — був її комісаром.

У липні 1944 р. М.О.Клименка було призначено головою Міорської райради. З 1945 р. він сполучав роботу в радянських органах із господарською діяльністю. В 1953-1971 рр. працював головою колгоспу ім. В.І.Чапаєва Глибоцького району Вілейської області. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 грудня 1948 р. М.О.Клименка нагороджено орденом Червоного Прапора, а в 1966 р. за одержання високих врожаїв льону удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці. В 1967-1971 рр. він — депутат Верховної Ради БРСР.

У район Клетні Орловської області за завданням БШПР 23 квітня 1943 р. була закинута з літака ініціативна група в складі чотирьох чоловік на чолі з українцем капітаном Іваном Павловичем Кривенченком. Її завданням було створення в Добруському районі Гомельської області партизанського загону. Невдовзі група значно зросла чисельно і

перетворилася на загін ім. В.М.Молотова, що спочатку діяв самостійно, а 27 липня 1943 р. на його основі згідно з розпорядженням представника БШПР було сформовано Добруську бригаду ім.Й.В.Сталіна. І.П.Кривенченко з травня по вересень 1943 р. — командир вказаного загону, а з липня по вересень — водночас командир бригади. Очолюваним партизанським формуванням (загін і бригада) діяли в Добруському, Ветківському і Тереховському районах Гомельської області.

Після з'єднання бригади з частинами Червоної армії, що сталося 27 вересня 1943 р. (формування на той час налічувало 771 партизан, 39 з яких були українцями), І.П.Кривенченко відбув у розпорядження БШПР.

Отже, суворі закони війни обумовили різноманітність шляхів, якими потрапила українська людність у межі Білорусії і з часом включилася в партизанську боротьбу на її території. В своїй переважній більшості це — воїни Червоної армії, які через різні причини не змогли вийти з оточення і змушені були залишитися в тих місцевостях республіки, що були захоплені противником під час їхнього перебування там; це також радянські військовослужбовці, яким вдалося втекти з ворожих таборів, густо розміщених на території Білорусії, і ті з громадян, які ввійшли до складу диверсійних груп розвідувальних органів та ініціативних груп БШПР, направлених у тил ворога на білоруську землю. Були серед представників українського народу й громадяни із сусідніх з Білорусією районів України, а також особи, які з різних причин до війни працювали й проживали в межах своєї країни — СРСР.

РОЗДІЛ II.

У ЛАВАХ ПАРТИЗАНСЬКИХ ФОРМУВАНЬ БІЛОРУСІЇ НА КОМАНДНИХ ПОСАДАХ

Чимало громадян України й українців за національністю — жителів республік СРСР, у тому числі й мешканців Білорусії, стали визначними організаторами народної війни в цій республіці, перебували на провідних командних посадах у формуваннях білоруських партизанів.

У зв'язку зі сказаним у першу чергу слід назвати прізвище одного з організаторів і керівників партійного підпілля і партизанського руху в Мінській і Белостоцькій областях Білорусії генерал-майора (з 1943 р.) Пилипа Пилиповича Капусти — українця, уродженця с. Жовте П'ятихатського району Дніпропетровської області, який назавжди ввійшов в історію партизанського руху цієї республіки як командир партизанського

з'єднання Слуцької зони Мінської і начальник штабу з'єднання партизанських формувань Белостоцької областей.

8 серпня 1941 р. в одному із сіл Стародорозького району Мінської області його, командира 375-го гаубичного артилерійського полку Резерву Головного Командування (Західний фронт), було тяжко поранено. Перебуваючи в госпіталі, потрапив 18 серпня в полон (м. Слуцьк), з якого з групою в 17 чоловік утік і в березні 1942 р. дістався до білоруських партизанів. З 1 березня по 20 травня 1942 р. він виконував обов'язки комісара і начальника штабу загону ім. В.І.Чапаєва, що діяв у Копильському районі Мінської області. З 20 травня очолив бригаду ім. К.Є.Ворошилова, що вела бойові дії з ворогом в Узденському, Дзержинському, Копильському, Греському, Слуцькому, Краснослободському районах Мінської області.

У грудні 1942 р. згідно з розпорядженням начальника ЦШПР бригада була розгорнута в партизанське з'єднання Слуцької зони Мінської області. П.П.Капусті було доручено 9 грудня очолити його. 1 травня 1943 р. його змінив на цій посаді командир 27-ї бригади ім. В.І.Чапаєва Мінської області М.О.Шестоалов. У бойовій характеристиці на генерал-майора П.П.Капусту від 17 листопада 1943 р. зазначається, що його з'єднанням по травень 1943 р. проведено 107 боїв, під час яких знищено понад 3 тис. німецьких солдатів і офіцерів, а також зрадників Батьківщини, пущено під укіс 88 ешелонів противника, висаджено в повітря 7 залізничних мостів і 43 - на шосейних дорогах, розгромлено 11 маєтків німецьких поміщиків, 12 поліцейських дільниць і всі волосні управи в Копильському, Греському, Узденському та Несвізькому районах і т.п.

До липня 1943 р. (з березня того ж року) П.П.Капуста виконував обов'язки члена Слуцького підпільного міжрайкому Компартії Білорусії. У серпні 1943 р. призначений на посаду начальника штабу партизанського з'єднання Белостоцької області і був ним до липня 1944 р. — часу зустрічі п'яти бригад і семи окремих загонів з'єднання загальною чисельністю особового складу понад 4 тис. партизанів з радянськими військами. Одночасно в листопаді 1943 р. — липні 1944 р. П.П.Капуста — член Белостоцького підпільного обкому КП(б)Б.

Як свідчить архівний документ від 24 жовтня 1944 р., партизанським з'єднанням Белостоцької області пущено під укіс 418 ешелонів ворога, розбито 195 автомашин, бронемашин і танків, знищено 655 кілометрів телефонно-телеграфного зв'язку, два вузла зв'язку, 184 залізничних і шосейних мости, 19 різних складів, підірвано 82 кілометри залізничних

рейок, 3 електростанції, виведено з ладу два підприємства, вбито 13970, поранено 1436, полонено 481 солдата і офіцера ворога.

Під час Белостоцької операції радянських військ генерал-майор П.П.Капуста, перебуваючи начальником штабу партизанського з'єднання Белостоцької області, надав велику допомогу частинам Червоної армії в боях на підступах до м. Гродно. У період з 8-го по 17 липня 1944 р., коли частини і з'єднання ворога, зокрема розгромлені в боях за м. Ліда і на р. Дзівта 50-а стрілецька і 7-а танкова дивізії, 1068-й і 1069-й піхотні і 215-й запасний артилерійський полки почали відходити в західному напрямку, намагаючись відійти в ліси північно-східніше Гродно, партизанські загони з'єднання під безпосереднім командуванням П.П.Капусти перетнули шлях німецько-фашистським військам, вивели з ладу мости на р. Котра в районі Берти, а також закрили лісові дороги північно-східніше Гродно, зокрема в районі с. Нова Руда. Німецькі частини змушені були повернути на південь, де їх розгромили радянські війська, захопивши на полі бою багато воєнної техніки та інших трофеїв.

Після встановлення зв'язку з радянськими військами, зокрема з 6-ю гвардійською кавалерійською дивізією, очолюваною гвардії генерал-майором П.П.Брикелем, П.П.Капуста намітив шляхи взаємодії з цим військовим з'єднанням. Партизани подавали допомогу частинам 6-ї дивізії не тільки як провідники і розвідники, а й брали безпосередню участь у бойових операціях.

За вміле керівництво бойовими діями в тилу ворога та особисту мужність і відвагу в боях П.П.Капусту нагороджено орденами Леніна і Червоного Прапора, медаллю "Партизану Вітчизняної війни" I ступеня.

У звіті відділу кадрів ЦШПР про роботу за час із 15 червня 1942 р. по 12 лютого 1944 р. він відзначений в числі 12-ти кращих організаторів і командирів партизанських з'єднань, яким за досягнуті успіхи в розвитку партизанської боротьби присвоєно найвище військове звання — генерал-майор.

У повоєнний час П.П.Капуста займав різні командні посади в Радянських Збройних Силах.

Здібності організатора партизанської боротьби проявив у Білорусії і уродженець м. Ромни Сумської області Микола Онисимович Шестопапов. У республіці він відомий як один з керівників партизанського руху в Мінській області. На війні М.О.Шестопапов з червня 1941 р. В лютому 1942 р. в Копильському районі Білорусії з групою військовослужбовців, яким не вдалося вийти з ворожого тилу, він перейшов на партизанські

методи боротьби, а вже в травні 1942 р. очолив створений місяцем раніше з військовослужбовців і жителів сіл Велика і Мала Раївка цього ж району партизанський загін, що входив до складу бригади ім. К.Є.Ворошилова.

У грудні 1942 р. його було призначено командиром 27-ї бригади ім. В.І.Чапаєва, сформованої на базі бригади ім. К.Є.Ворошилова і ряду загонів, у травні 1943 р. — командиром партизанського з'єднання Слуцької зони Мінської області. З вересня 1943 р. він знову очолив 27-му бригаду ім. В.І.Чапаєва і керував нею до з'єднання її 1 липня 1944 р. з частинами Червоної армії. На цей час у складі бригади налічувалося 1513 партизанів, серед яких було 57 представників українського народу.

Як один з керівників партійного підпілля та партизанського руху на території Белостоцької області відомий у Білорусії і Василь Омелянович Самутін, уродженець х. Вовчий Перевіз Рівненської сільської Ради - нині у складі Любомльського району Волинської області. У боротьбу з ворогом вступив у перші дні війни. З червня 1942 р. він — редактор газети "Віцебські рабочы". 27 липня 1943 р. його було призначено 1-м секретарем Белостоцького підпільного обкому КП(б)Б, одночасно включено до керівного складу з'єднання партизанських загонів Белостоцької області. З визволенням останньої був призначений у серпні 1944 р. редактором газет "Звезда" і "Советская Белоруссия".

У післявоєнний час В.О.Самутін проживав у Білорусії. Працював 2-м, потім 1-м секретарем Барановицького обкому КП(б)Б, помічником міністра лісового господарства Білорусії, головним редактором часопису "Сельское хозяйство Белоруссии". У 1947-1951 рр. був депутатом Верховної Ради БРСР.

В історію партизанського руху в Білорусії назавжди ввійшов українець полковник Микола Іванович Коваленко. Влітку 1941 р. в східній частині Біловезької Пущі і в лісах Ружанського району Брестської області він очолив групу військовослужбовців 212-го полку, яким не вдалося вийти з оточення. У другій половині серпня поряд з іншими групами військовослужбовців, що діяли тут, вона була підпорядкована єдиному командуванню.

У жовтні 1941 р. у Високівському районі цієї ж області на основі названої групи за допомогою жителів сіл Кусичі, Огородники та інших почав організовуватися партизанський загін, який остаточно сформувався у грудні 1941 р. на чолі з М.І.Коваленком. Діяв загін у Високівському і Семятицькому районах, а 19 травня 1942 р. пішов на з'єднання з радянськими військами. Поблизу м. Желудок Барановицької області загін

розділився на дві групи. Одна з них на чолі з М.І.Коваленком прибула в липні 1942 р. в Бегомльський район Мінської області і влилася в загін “Романа”, який в листопаді 1942 р. був розгорнутий в бригаду “Железняк” під командуванням Р.А.Дьякова. З утворенням Борисовського воєнно-оперативного центру Борисовсько-Бегомльської партизанської зони М.І.Коваленку з листопада 1942 р. був призначений його начальником штабу.

Прославленими організаторами партизанської боротьби в Могильовській області зарекомендували себе вихідці з України Герасим Олексійович Кирпіч, Захар Платонович Гапонов, Федот Прокопович Подолян, Михайло Антонович Баранов.

Уродженець с. Яцьки Васильківського району Київської області старший лейтенант Г.О.Кирпіч — українець, 1909 р. народження, із селян — до війни був начальником прикордонної застави (м. Дрогичин Брестської області) 88-го прикордонного загону, а з початком війни — командиром взводу зведеного батальйону по боротьбі з десантом противника. Він — учасник оборони Вовковиська, Слоніма і Мінська з 22 червня по 25 липня 1941 р. Через обставини воєнного часу опинився в тилу ворога. До березня 1942 р. займався підпільною роботою, проживаючи на нелегальному становищі в білоруських селах. У березні очолив партизанський загін, сформований на той же час у державному лісі Круглянського району Могильовської області на базі трьох груп радянських патріотів, у тому числі й групи Г.О.Кирпіча. Загін називався за прізвищем командирів груп Г.О.Кирпіча і Г.С.Іванова.

У поданні про нагородження Г.О.Кирпіча орденом Червоної Зірки відзначено, що очолюваний ним партизанський загін провів ряд бойових операцій проти німецько-фашистських військ. Ним, зокрема, розгромлено 7 волосних управ у Толочинському і Круглянському районах, укріплений район гітлерівців у Шкловському районі, продовольчий склад ворога.

У кінці травня 1942 р. загін увійшов до складу щойно створеного “Об’єднання партизанських загонів”, яке в липні 1942 р. за рекомендацією уповноваженого ЦК КП(б) Білорусії Я.І.Конькова було реорганізоване в партизанську бригаду “Чекіст”. З травня 1942 р. Г.О.Кирпіч - командир спочатку “Об’єднання партизанських загонів”, пізніше - бригади. Діяло з’єднання в Шкловському, Круглянському, Білиницькому районах Могильовської і в Толочинському, Оршанському, Лепельському районах Вітебської областей. В одному з документів особової справи Г.О.Кирпіча, що знаходиться в Національному архіві Республіки Біларусь, вказаний

перелік бойових досягнень цього з'єднання за період з травня 1942 р. по 1 квітня 1943 р.: знищено близько 4000 німецьких солдатів і офіцерів, близько 200 поліцейських і зрадників Вітчизни, пущено під укіс 29 ворожих ешелонів з живою силою і технікою, розгромлено 17 гарнізонів 15 волосних управ, підпалено і підірвано 21 міст на шосейних дорогах і 2 мости на залізниці, розбито 75 автомашин, маслозавод, спиртзавод.

У зв'язку з утворенням у серпні 1943 р. Шкловської військово-оперативної групи (відповідно до постанови Могильовського підпільного обкому КП(б)Б і наказу Могильовської (обласної) ВОГ) бригада "Чекіст" у складі 7 загонів загальною кількістю понад 800 партизанів була розформована, а її загони самостійними бойовими одиницями ввійшли до складу групи. З дня утворення ВОГ і до з'єднання її партизанів з частинами Червоної армії 29 червня 1944 р. полковник Г.О.Кирпіч був її командиром. Нагороджений за досягнуті у війні успіхи орденом Червоної Зірки, медаллю "Партизану Вітчизняної війни" I ступеня.

На території Білорусії застала війна уродженця Скадовського району (нині у складі Херсонської області) військовослужбовця З.П.Гапонова - згодом одного з керівників партизанського руху в Могильовській області. На початку війни він брав участь в обороні Вовковиська, Слоніма. В ході боїв відстав від частини, потрапив в оточення, вибрався з нього і 7 серпня 1941 р. встановив зв'язок з білоруськими партизанами. З травня 1942 р. по серпень 1943 р. він - комісар загону № 113, одночасно з листопада 1942 р. по липень 1943 р. - комісар утвореної в листопаді 1942 р. наказом Кличевського оперативного центру 6-ї Могильовської бригади. В липні його було призначено командиром Белиницької ВОГ Могильовської області, а в травні 1944 р. — командиром Могильовської ВОГ. Одночасно в травні—червні 1944 р. З.П.Гапонов очолював 113-й партизанський полк трьохбатальйонного складу. По війні працював на різних посадах у партійних і радянських органах.

Одним із керівників партійного підпілля і партизанського руху в Могильовській області Білорусії був Ф.В.Подольн - уродженець с.Русо-Крикливець Крижопільського району Вінницької області. З партизанами Білорусії зв'язався в квітні 1942 р. Відтоді і до липня 1944 р. був у їхніх рядах: спочатку рядовим, згодом командиром взводу, роти, загону. У квітні 1943 р. йому було доручено командування 11-ою Биховською партизанською бригадою Могильовської області, а в липні 1943 р. призначено командиром Биховської ВОГ, яку очолював до листопада того ж року. З листопада 1943 р. до лютого 1944 р. він - секретар Биховського

підпільного райкому КП(б)Б. У повоєнний час працював на партійній і радянській роботі.

Назавжди залишиться в пам'яті білоруського народу прізвище начальника штабу, згодом - командира Кличевської ВОГ Могильовської області М.А.Баранова - українця, уродженця с.Кабичівка Марківського району нині Луганської області. У війні взяв участь з першого дня її як начальник хімслужби військової частини 3303, що входила до складу 8-ї артилерійської бригади (Західний фронт).

З 15 вересня 1941 р. через бставини, що склалися, лейтенант М.А.Баранов переховувався від гітлерівців у лісах Кличевського і Осиповицького районів Могильовської області. Весною 1942 р. зв'язався з партизанами, які там діяли. У квітні 1942 р. був призначений начальником штабу 760-го партизанського загону, який з грудня того ж року носив ім'я Михайла Березовського — одного з його організаторів, який загинув у березні 1942 р. З липня 1943 р. М.А.Баранов уже начальник штабу сформованої на той час ВОГ партизанських загонів Кличевського району, а з травня 1944 р. до виходу в радянський тил — її командир.

Отже, наші земляки М.А.Баранов, З.П.Гапонов, П.П.Капушта, Г.О.Кирпіч, М.І.Коваленко, Ф.П.Подольян, В.О.Самутін, М.О.Шестопалов та ін. у сусідній республіці входили до командного складу найбільших об'єднань білоруських партизанських сил: Кличевської ВОГ Могильовської області (М.А.Баранов), Белиницької ВОГ Могильовської області і Могильовської ВОГ (З.П.Гапонов), партизанських з'єднань Белостоцької і Мінської областей (П.П.Капушта), Шкловської ВОГ Могильовської області (Г.О.Кирпіч), керівництва Борисовського воєнно-оперативного центру Борисовсько-Бегомльської партизанської зони Мінської області (М.І.Коваленко), Биховської ВОГ Могильовської області (Ф.П.Подольян), з'єднання партизанських загонів Белостоцької області (В.О.Самутін), партизанського з'єднання Слуцької зони Мінської області (М.О.Шестопалов).

Командирами партизанських бригад і полків Білорусії були призначені в різні часи названі вище сини української землі: М.Х.Балан, Л.П.Бірюков, С.Г.Ганзенко, М.І.Єрмак, С.С.Ключко, І.П.Кривенченко, Ф.І.Павловський, І.М.Тимчук, а також В.Г.Єременко — командиром 300-ї бригади ім. К.Є.Ворошилова Мінської області (уродженець с. Лихоліти Чорнобаївського району Черкаської області), І.П.Мариняка — бригади ім. Я.М.Свердлова Брестської області (родом із с. Блудше Козелецького району Чернігівської області), А.М.Пономарьов — бригади "Спартак"

Вілейської області (уродженець с. Інгулка — нині Баштанського району Миколаївської області), Ф.Т.Пустоцвіт — бригади ім. С.М.Кірова Мінської області (народжений в с. Гунча Гайсинського району Вінницької області), Л.П.Стефанюк — 225-ї бригади ім. О.В.Суворова Мінської області (із с. Підлісний Олексинець Городицького району Хмельницької області), С.С.Сумченко — 1-ї Осиповицької бригади Могильовської області, Ф.Ф.Тараненко — бригади “За Батьківщину” ім. О.К.Флегонтова Брестської області, А.С.Шашура — 161-ї бригади ім. Г.І.Котовського Мінської області (родом із с. Журавка Краснопільського району Сумської області), В.К.Яковенко — 99-ї бригади ім. Д.Т.Гуляєва Брестської області (уродженець с. Поромівка Володар-Волинського району Житомирської області) і В.А.Велигін, В.Т.Воронянський, М.Д.Грицан, Д.Т.Гуляєв, Д.Т.Короленко, Г.П.Мисник, Г.Ф.Покровський, Є.Ф.Філіпських та ін.

З восьми останніх керівників партизанських бригад трое, а саме: Д.Т.Гуляєв, Г.Ф.Покровський та Є.Ф.Філіпських за участь у партизанській боротьбі білоруського народу Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 серпня 1944 р. удостоєні звання Героя Радянського Союзу, Д.Т.Гуляєв — посмертно.

Молодший політрук Дмитро Тимофійович Гуляєв — українець, уродженець с. Іванівка нині Олександрійського району Кіровоградської області — один із прославлених організаторів і керівників партизанського руху в Мінській області. Незадовго до війни згідно з призначенням прибув із Прибалтики на посаду політрука роти в дивізію, що дислокувалася в Бобруйську. До війни закінчив Черкаський дорожньо-будівельний технікум. З 1936 р. — в армії. Закінчив Московське військово-політичне училище.

У бойових діях з ворогом взяв участь у липні 1941 р. В районі Слуцька потрапив в оточення. 10 серпня разом з вихідцем з оточення М.І.Фурманом організував групу військовослужбовців, які опинилися у такому ж становищі (всього в групі було 11 чоловік). У Любанському районі Мінської області військовослужбовці приєдналися до діючого там з липня 1941 р. партизанського загону, створеного на базі групи голови Кривицького райвиконкому Вілейської області О.І.Далідовича та місцевих жителів. Д.Т.Гуляєв швидко зарекомендував себе кмітливим і мужнім бійцем і став виконувати (до квітня 1942 р.) обов'язки комісара цього загону. У квітні — травні він був комісаром загону ім. В.І.Чапаєва, діючого з грудня 1941 р. З цього загону з метою організації нових партизанських формувань відокремився ряд груп, у тому числі група Д.Т.Гуляєва, на

основі якої в травні 1942 р. в Глуському районі Поліської області утворився новий партизанський загін. До січня 1943 р. він діяв самостійно, а потім ввійшов до складу 99-ї бригади, що сформувалася на той час у Мінській області згідно з наказом штабу партизанського з'єднання Мінської і Поліської областей на базі п'яти окремих загонів, серед яких був і загін нашого земляка (згодом — 99-а бригада ім. Д.Т.Гуляєва Брестської області).

Д.Т.Гуляєв командував загonom з дня його створення (травень 1942 р.) до червня 1943 р. Формуванням було здійснено ряд рейдів по тилах противника, весною 1943 р. прорвано кільце оточення, що дало можливість вийти з нього кільком партизанським загonom.

У червні Д.Т.Гуляєву було доручено очолити 101-у бригаду ім. Олександра Невського, створену згідно з наказом штабу партизанського з'єднання Мінської області з окремих загонів, у тому числі і з його загону. Бригада діяла в Старобинському районі Мінської області. У серпні 1943 р. її партизани взяли участь у "рейковій війні", знищивши 21 700 метрів залізничних колій. 5 вересня 1943 р. під час нічного бою з карателями біля с. Паничі Солігорського району командир бригади загинув.

15 серпня 1944 р. за вдало проведені бойові дії на території Білорусії і проявлену особисту мужність Д.Т.Гуляєву посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

На посаді начальника штабу стрілецького полку застала війна уродженця Сімферополя Георгія Федоровича Покровського — одного з керівників партизанської боротьби в Орловській, Київській і Мінській областях (з листопада 1942 р. по липень 1944 р.).

До війни Г.Ф.Покровський закінчив робітничий факультет при Ленінградському текстильному інституті, а в 1936 р. пов'язав своє життя з Червоною армією, перебуваючи в лавах якої, закінчив Ленінградське військове піхотне училище.

В Орловській області Г.Ф.Покровський очолював бригаду, в Київській — з'єднання. Деякий час працював у ЦШПР, а в лютому 1944 р. був призначений командиром партизанської бригади "Народні месники" ім. В.Т.Воронянського, що діяла в Логойському та Плещеницькому районах Мінської області. За час його керівництва (по липень 1944 р.) з'єднанням було пущено під укіс близько 30 ворожих ешелонів, розбито 25 паровозів, понад 200 вагонів з людським контингентом, технікою і боєприпасами гітлерівців. Після зустрічі з радянськими військами 1 липня 1944 р. партизани спільно з ними 2—4 липня взяли участь у визволенні міст

Вілейки, Молодечно, Сморгонь.

У післявоєнний час Г.Ф.Покровський працював у Головному управлінні бойової і фізичної підготовки Сухопутних військ Радянської армії, у Військовій академії Генштабу, Групі радянських військ у Німеччині, з 1965 р. — в Міністерстві зовнішньої торгівлі СРСР. Удостоєний звання Героя Радянського Союзу, нагороджений багатьма орденами і медалями.

З першого дня війни бився з фашистами на території Білорусії уродженець Маріуполя Євген Федорович Філіпських. Спочатку як старший політрук артилерійського полку, що дислокувався неподалік від міста Ліда, згодом — як один з організаторів і керівників партизанського руху в Мінській області. До війни він працював машиністом паровоза, закінчив чотири курси Сталінського індустріального інституту. З 1939 р. — в Червоній армії, в лавах якої закінчив курси політскладу при Харківському військово-політичному училищі в 1938 р.

У партизанах Є.Ф.Філіпських із вересня 1941 р.: спочатку - командир групи партизанів, з липня 1942 р. — загону "Полум'я" (Пуховицький район Мінської області). У березні — червні 1943 р. йому було доручено командування бригадою "За Батьківщину" Мінської області (після загибелі її командира О.К.Флегонтова), а з червня 1943 р. по липень 1944 р. - щойно створеною на базі загонів "Полум'я" та ім. В.І.Чапаєва (вилучених із бригади "За Батьківщину") бригадою "Полум'я". Остання під командуванням полковника Є.Ф.Філіпських здійснила на відрізках залізниці Пуховичі — Талька, Рудзенськ — Дричин понад 140 операцій по підриву ворожих ешелонів. Під час "рейкової війни" особовим складом партизанського з'єднання було підірвано понад півтори тисячі рейок. А всього бригадою "Полум'я" було повністю знищено 5 і підірвано 129 ворожих ешелонів, знищено і пошкоджено 208 паровозів і 1138 вагонів, підірвано 3434 рейки і 8 залізничних мостів, спалено 48 шосейних мостів.

Зустрівшись 2 липня 1944 р. з радянськими військами, партизани того ж дня спільно з ними взяли участь у визволенні населеного пункту Мар'їна Горка, що в Мінській області. Після війни Є.Ф.Філіпських працював у Мінську. За заслуги в роки війни йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу, нагороджено орденами й медалями.

Відомі в Білорусії і командири партизанських бригад В.Т.Воронянський, М.Д.Грицан, Д.Т.Короленко. Це були кадрові військовослужбовці Червоної армії, які, опинившись у ворожому оточенні, влилися до особового складу партизанських загонів республіки.

На території Мінської області командиром окремого батальйону зв'язку 13-ї армії майором Василем Трохимовичем Воронянським — українцем, уродженцем с. Диканьки Полтавської області і військовослужбовцем О.Макаренком у лютому 1942 р. на базі групи військовослужбовців-оточенців, які діяли з вересня 1941 р. у Плещеницькому і Логойському районах Мінської області, і мінських підпільників (командир — О.С.Морозов) було створено партизанське формування, яке звалось спершу — “Загін В.Т.Воронянського”, а з квітня 1942 р. — “Месник”. До вересня 1942 р. загін діяв самостійно, а В.Т. Воронянський залишався в ньому беззмінно командиром. Значну допомогу формуванню зброєю і людським складом надала створена у вересні 1941 р. Військова рада партизанського руху, завданням якої була організація партизанського руху в найближчих до Мінська районах (діяла до березня 1942 р.). Тільки в перші дні після організаційного оформлення до загону було направлено близько 20 радянських бійців і командирів. Підтримували партизанів і Мінський підпільний міський партії, і місцеві підпільні організації й групи. На квітень 1942 р. до загону з Мінська прибуло понад 130 чоловік — робітників, службовців, військовослужбовців Червоної армії — оточенців.

У вересні 1942 р. В.Т.Воронянський очолив створену в Плещеницькому районі Мінської області на базі його формування і загону “Боротьба” партизанську бригаду, що звалася спершу бригадою “Дяді Васі”, з 1 червня 1943 р. — “Народні месники”, а 9 січня 1944 р. їй було присвоєно ім'я командира полковника В.Т.Воронянського, який загинув під час авіаційної катастрофи при перельоті до БШПР.

У Білорусії В.Т.Воронянський відомий як один з визначних керівників партизанської боротьби в Мінській області, в яку включився ще задовго до створення ним загону — 25 вересня 1941 р. За заслуги в розвитку партизанського руху білоруського народу указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 серпня 1944 р. він був нагороджений орденом Леніна.

Командир взводу, лейтенант Червоної армії Михайло Дмитрович Грицан - українець, 1920 р. народження, — в листопаді 1941 р. очолив антифашистську групу в Червенському районі Мінської області. У квітні 1942 р. біля с. Маріамполь цього ж району розпочала бойові дії очолювана ним група військовослужбовців, яка згодом перебазувалася в Кличевський район. У червні 1942 р. вона була переформована в 152-й загін, що діяв у складі Кличевського оперативного центру, зокрема, з 27 листопада 1942 р. - у складі 4-ї Кличевської бригади.

3 січня 1943 р. партизани очолюваного ним формування раптово напали на ворожу охорону залізничного мосту в с. Савичий Ріг, закидавши її гранатами. Десять з гітлерівців намагалися врятуватися втечею, але були ростріляні партизанами. Протягом 20-хвилинного, гарячого бою партизани знищили 38 і поранили 29 німецьких солдатів і офіцерів, зруйнували три німецьких склади, захопили озброєння, боєприпаси, багато різного військового майна.

У березні — травні 1943 р. М.Д.Грицан очолював 4-ту Кличевську бригаду, з 20 травня 1943 р. він знову — командир загону, що діяв самостійно, а в червні цього ж року перейшов у Бихівський район, де ввійшов до складу Бихівської ВОГ.

4 жовтня 1943 р. загін було реформовано в 152-й полк. Відтоді і до 24 лютого 1944 р. М.Д.Грицан — командир цього полку, що діяв у Бихівському, Кіровському, Могильовському, Кличевському районах Могильовської і Рогачівському районі Гомельської областей.

У лютому 1944 р. М.Д.Грицан відбув у розпорядження БШПР. Його подвиги на білоруській землі відзначені орденом Червоного Прапора, медалями "Партизану Вітчизняної війни" I і II ступеня.

Радянські військовослужбовці на чолі з кадровим військовим начальником артилерії 374-го стрілецького полку 128-ї стрілецької дивізії старшим лейтенантом Дмитром Тимофійовичем Короленком - українцем, 1912 р. народження, уродженцем райцентру Біловодськ Луганської області, в минулому шахтарем Донбасу (в оточення Д.Т.Короленко потрапив у Литві, був контужений), — створили в с. Ізофатове Лепельського району Вітебської області в серпні 1941 р. підпільну групу, що стала кістяком створеного 23 березня 1942 р.* з ініціативи направленою ЦК КП(б)Б у серпні 1941 р. в тил ворога секретаря Лепельського підпільного райкому партії В.Є.Лобанка партизанського загону, відомого під назвою — № 68. До кінця серпня загін 1942 р. діяв самостійно, пізніше (по 1 липня 1943 р.) — 3-м загonom у Чашницькій бригаді "Дубова" Вітебської області. Під час перебування загону в складі бригади Д.Т.Короленко виконував обов'язки командира і начальника штабу загону.

У створеній 1 липня 1943 р. згідно з вказівкою БШПР і Вітебського підпільного обкому партії в результаті розукрупнення бригади "Дубова" Лепельській бригаді (з грудня 1943 р. — ім. Й.В.Сталіна) Д.Т.Короленко

* За іншими джерелами - 25 березня 1942 р.

до дня своєї загибелі — 22 квітня 1944 р. — займав посади начальника штабу і командира цього з'єднання. Нагороджений урядом орденами Леніна, Вітчизняної війни I ступеня, а також медаллю.

Військовослужбовці Червоної армії, згодом командири білоруських партизанських бригад В.А.Велигін і Г.П.Мисник прибули до партизанів із гітлерівського полону.

Командир роти, лейтенант Червоної армії Василь Афанасійович Велигін - українсьць, 1921 р. народження — включився в партизанську боротьбу білоруського народу 20 жовтня 1941 р. з групою народних месників. Воював з гітлерівцями в складі Копаткевицького партизанського загону, що з січня 1943 р. входив до складу 125-ї Копаткевицької бригади партизанського з'єднання Мінської і Поліської, згодом Поліської областей, займаючи посади командира підрозділу і командира роти. 7 червня 1943 р. загін було розукрупнено. З особового складу формування створено два партизанських загони, один з яких очолив В.А.Велигін. З 9 вересня загін називався 27-м пізніше - 27-м ім. Ленінського комсомолу. В листопаді 1943 р. нашого співвітчизника було призначено начальником штабу 125-ї Копаткевицької бригади.

З грудня 1943 р. В.А.Велигін — командир 150-ї партизанської бригади ім. Ф.М.Язиковича, створеної наказом по партизанському з'єднанню Поліської області з трьох загонів, у тому числі і 27-го ім. Ленінського комсомолу, виділених для цього 125-ю Копаткевицькою бригадою. Згідно з розпорядженням БШПР бригада в грудні 1943 р. — січні 1944 р. здійснила рейд із Копаткевицького району Поліської в Домачевський район Брестської області, де була включена до складу партизанського з'єднання цієї області. Діяло формування в Телеханському районі Пінської, Домачевському, Дрогочинському, Дивинському Брестської і Любешівському районі Волинської областей. До 23 квітня 1944 р. — дня розформування бригади — В.А.Велигін залишався її командиром. У ній на той час нараховувався 541 партизан, з яких 26 були українцями. За досягнуті успіхи в партизанській боротьбі 20 травня 1944 р. В.А.Велигіна нагороджено медаллю "Партизану Вітчизняної війни" I ступеня, а 15 серпня 1944 р. - орденом Леніна.

1942 р. прибув до партизанів з полону (точніше — утік з ворожого ешелону) лейтенант Червоної армії українсьць Григорій Петрович Мисник. З вересня 1942 р. він зводив рахунки з ворогом у складі партизанського загону "Сокіл" 2-ї Мінської бригади, а в березні 1943 р. йому було доручено командування загonom ім. К.Є.Ворошилова, який з жовтня 1942

р. діяв у складі цієї бригади. З червня 1943 р. по липень 1944 р. Г.П.Мисник — командир щойно утвореної 3-ї Мінської бригади ім. С.М.Будьонного, яка згодом діяла у Пуховицькому, Руденському, Мінському і Стародорозькому районах Мінської області.

На посаді комісарів партизанських бригад і полків воювали в Білорусії А.П.Запорожець, О.Н.Захарова, М.О.Климченко, відомі вже по тексту, також І.І.Карнаухов — у бригаді ім. Червонопрапорного Ленінського комсомолу Вітебської області і В.О.Гречаниченко, Г.А.Дудко, С.П.Каспрук та ін. Останні трое — кадрові військові Червоної армії. В.О.Гречаниченко прибув до партизанів Білорусії після втечі з полону, Г.А.Дудко і С.П.Каспрук — після виходу з ворожого оточення.

Майор Володимир Олексійович Гречаниченко — уродженець с. Шпилівка Сумського району Сумської області, 1908 р. народження, — в червні 1941 р. потрапив у полон, з часом утік з табору для радянських військовополонених, проживав на нелегальному становищі в мешканця одного з білоруських сіл. У травні 1942 р. йому вдалося зв'язатися з партизанською групою під командуванням Д.О.Денисенка, що оформилася в Мирському районі Барановицької області.

Партизанська група Д.О.Денисенка невдовзі злилася із загonom, якому у вересні 1942 р. було присвоєно ім'я В.І.Чапаєва, і діяв він спочатку самостійно, а згодом у складі бригад ім. Й.В.Сталіна та ім. В.І.Чапаєва Барановицької області. Пізніше група виділилася в самостійне формування і діяла спільно із загonom, який іменувався на той час 621-й, а з грудня 1942 р. — ім. В.П.Чкалова і входив з листопада 1943 р. до складу бригади "Вперед" Барановицької області.

Після поповнення в серпні 1942 р. чисельною групою молодих патріотів Мирського району група виросла в загін, який у травні 1943 р. перетворено в кавалерійський. В.О.Гречаниченка було призначено комісаром цього загону. З 5 квітня і до 10 липня 1944 р. — дня з'єднання з радянськими військами — він — комісар кавалерійського дивізіону, в який було реорганізовано загін. Бойові дії з ворогом дивізіон вів у Мирському і Корелицькому районах.

Якщо врахувати, що наказом начальника БШПР від 23 серпня 1944 р. дивізіон з 1 січня 1944 р. визначений бригадою, то представник українського народу В.О.Гречаниченко із зазначеного часу - комісар 1-ї Білоруської кавалерійської бригади, яка своїми діями завдала ворогові неймовірно багато шкоди, тримала його в постійному напруженні і страхі.

1 серпня 1944 р. В.О.Гречаниченко прибув у розпорядження БШПР.

Політрук Григорій Андрійович Дудко - уродженець с. Яблунівка Прилуцького району Чернігівської області — був одним з організаторів партизанської боротьби в Битенському районі Барановицької області. У липні 1941 р. йому вдалося з військовослужбовцям, які потрапили в оточення, і місцевих жителів організувати невелику партизанську групу. Незабаром вона об'єдналася з групою військовослужбовців, що прийшла з Косівського району на чолі з П.В.Пронягіним, який і очолив нове утворення.

Зі сформуванням у травні 1942 р. на базі цієї групи і ряду інших, що дислокувалися в Косівському і Слонімському районах, партизанського загону ім. М.О.Щорса Г.А.Дудко був призначений його комісаром і працював на цій посаді до липня 1942 р. У серпні був тяжко поранений. У червні — листопаді 1943 р. він - комісар загону ім. В.П.Чкалова, що діяв у Березівському районі Брестської області, а з листопада 1943 р. по липень 1944 р. — комісар бригади ім. Я.М.Свердлова, утвореної в листопаді 1943 р. наказом по партизанському з'єднанню Брестської області. Бригада вела боротьбу із загарбниками в Іванівському, Ганцевицькому, Дрогичинському, Березівському і Антопільському районах Брестської області. Одночасно Г.А.Дудко виконував обов'язки члена Антопільського підпільного райкому КП(б)Б. 20 липня 1944 р. він вибув у розпорядження Високівського райкому партії. По війні працював на партійній і господарській роботі.

Станіслав Павлович Каспрук - старший політрук, у довоєнний час — секретар партійного бюро 41-го артилерійського полку. До партизанів прибув у вересні 1941 р. після виходу з ворожого оточення, в якому опинився на території Полтавської області 41-й артилерійський полк. З червня 1942 р. С.П.Каспрук у партизанах займав посаду політрука загону № 810 Могильовської області, з березня 1943 р. — комісар окремого загону щойно створеного в Кличевському районі. з групи партизанів 810-го. У травні загін дістав номерне позначення — 108-й, а в липні йому було присвоєне ім'я Г.І.Котовського. Згідно з наказом Кличевського оперативного центру загін було передислоковано в Жлобинський район Гомельської області, де 11 березня 1943 р. він увійшов до складу 10-ї Журавицької бригади, а з серпня цього ж року - до 1-ї Буда-Кошелівської бригади. У серпні 1943 р. С.П.Каспрука призначають комісаром останньої. На цій посаді він залишався до з'єднання формування з радянськими військами - 2 грудня 1943 р..

Начальниками штабів білоруських партизанських бригад і полків були згадувані Є.М. Антоненко, Я.П. Гриценевич, Б.О. Дудковський, Д.Т. Іонко, а також І.Н. Тищенко (про нього мовитиметься нижче) і відомі в Білорусії громадяни України: В.П. Волгов — у 258-й бригаді ім. В.В. Куйбишева Мінської області, Т.С. Коваль — у бригаді ім. П.К. Пономаренка Брестської області, М.Д. Королєвський — у 120-й бригаді Могильовської області, П.П. Лимаєв — у 1-й бригаді ім. К.С. Заслонова Вітебської області та ін..

Дехто з наших земляків входив до керівного складу різних партизанських формувань республіки. М.Х. Балаєв, наприклад, у вересні 1942 р. — червні 1943 р. очолював 1-у Мінську бригаду Мінської області, а в жовтні 1943 р. — липні 1944 р. — бригаду “Розгром” Мінської області; В.А. Велигін у листопаді — грудні 1943 р. виконував обов’язки начальника штабу 125-ї Копаткевицької бригади Поліської області, а в грудні 1943 р. — квітні 1944 р. — командира 150-ї бригади ім. Ф.М. Язиковича Брестської області; М.Д. Грищан — очолював спершу 4-ту Кличевську бригаду Могильовської області, згодом — 152-й партизанський полк цієї ж області; С.С. Ключко — бригаду ім. Г.К. Жукова і 18-ту бригаду ім. М.В. Фрунзе Барановицької області; Є.Ф. Філіпських — бригаду “За Батьківщину” ім. О.К. Флегонтова, що діяла під його командуванням у Мінській області, і бригаду “Полум’я” Мінської області.

Деякі з представників українського народу займали різні провідні посади в межах певних партизанських формувань: Л.П. Бірюков з жовтня 1942 р. був начальником штабу партизанської бригади “Железняк” Мінської області, а з 7 червня 1944 р. до з’єднання бригади з частинами Червоної армії — виконуючим обов’язки командира цього формування; І.І. Карнаухов майже одночасно був комісаром і начальником штабу бригади ім. Червонопрапорного Ленінського комсомолу Вітебської області; Д.Т. Короленко у липні — грудні 1943 р. перебував на посаді начальника штабу, а в грудні 1943 р. — квітні 1944 р. — на посаді командира Лепельської бригади ім. Й.В. Сталіна Вітебської області; Ф.Ф. Тараненко був начальником штабу і двічі призначався командиром бригади “За Батьківщину” ім. О.К. Флегонтова, що діяла під час його перебування в ній у Мінській, Могильовській і Брестській областях; І.М. Тимчук з жовтня 1943 р. був комісаром 1-ї Антифашистської партизанської бригади Мінської області, а з травня по липень 1944 р. — її командиром.

Білоруські партизанські загони, як ті, що діяли самостійно, так і ті, що входили до складу бригад або ж полків; очолювали згадувані вище

представники українського народу: М.Г.Артеменко, О.С.Бичок, А.Є.Василевський, П.С.Ващенко, П.П.Кочуєвський, Ф.Ф.Озмитель, С.О.Рижак, В.В.Щербина, а також Я.М.Букарєв, І.І.Власенко, О.О.Терновський (про них мовитиметься нижче) і І.Є.Адаменко, В.Ф.Гужевський, А.Ф.Дубінін, Г.П.Журенко, Б.С.Кириченко, І.М.Когут, О.Л.Куніцин, А.М.Олійник, І.Л.Пивоваров та ін.

Згадувані прізвища громадян України — представників командно-політичного складу різних партизанських формувань — це лише частка від тієї кількості наших земляків, які очолили партизанську боротьбу білоруського народу. Повне виявлення їхніх імен, як і всіх інших синів і дочок України — учасників партизанського руху в Білорусії, дослідження їхньої бойової діяльності вимагають подальшої копіткої роботи і мають бути і надалі в центрі уваги історичної науки.

Майже всі українці і громадяни України, які брали участь у партизанській боротьбі білоруського народу, нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. З 302-х Героїв Радянського Союзу - українців і вихідців з України, які відзначилися в боях з німецько-фашистськими загарбниками на території Білорусії, 13 одержали це високе звання за бойові дії в тилу противника*.

Представники українського народу, що входили до командно-політичного складу білоруських партизанських формувань, продемонстрували в сусідній республіці свою високу військову майстерність. Більшості з них притаманним було вміння вірно оцінювати обстановку і приймати відповідно рішення, реалізація яких партизанами в багатьох випадках була для ворога великою несподіванкою. Вони зарекомендували себе досвідченими спеціалістами під час розробки планів бойових операцій, організації оборони партизанських територій на випадок каральних акцій ворога. Їм не раз доводилося засвідчувати свою майстерність під час застосування засад, організації наскоків партизанів на ворожі гарнізони, проведення рейдів і наступальних боїв, налагодження розвідувальної і диверсійної діяльності народних месників.

Про те, що військові спеціалісти-українці чи представники інших народів українського походження, запропоновані на командні посади, діяли дійсно уміло, демонструючи свою здатність дійово керувати формуваннями партизанів, свідчать хоча б такі приклади.

* Підраховано за матеріалами книги: *Навечно в серце народном*. 3-е изд., доп. и испр. - Минск, 1984.

30 Командир партизанського загону “Полум’я” (Пуховицький район Мінської області) Є.Ф.Філіпських у разі невиконання групою підричників бойової операції направляв їх на завдання знову і знову, аж поки не летів під укіс ешелон ворога, або не був знищений якийсь інший об’єкт. Якщо ж вимагалось показати приклад, формував спеціальні групи з командирів і особисто вів їх на бойове завдання. Незважаючи на складні ситуації, групи все ж висаджували в повітря ворожі об’єкти, доводячи при цьому рядовим партизанам, що завдань, яких не можна виконати, бути не може, особливо в роки війни.

Про начальника штабу партизанської бригади ім. П.К.Пономаренка, що діяла в ряді районів Мінської, Пінської, Брестської і Белостоцької областей, Івана Никифоровича Тищенка — українця, уродженця с. Мигалки Бородянського району Київської області (до війни — командир батальйону 274-го стрілецького полку 24-ї стрілецької дивізії, до партизанів Білорусії прибув після виходу з оточення в листопаді 1941 р., з квітня по червень 1942 р. — командир загону, з вересня 1942 р. по листопад 1943 р. — начальник штабу 2-ї Мінської партизанської бригади) — командир партизанського з’єднання Белостоцької області генерал-майор П.П.Капуста в бойовій характеристиці на нього від 8 вересня 1944 р. писав: “Брав участь у здійсненні бойового маршу з Мінської області в Белостоцьку область протяжністю 580 кілометрів. На марші тов.Тищенко особисто керував рухом колони бригади, організовував і керував розвідкою, охороною колони на марші. Тов.Тищенко розробляв накази на бойові і диверсійні операції, що проводилися, неодноразово брав участь у їхньому виконанні, де особисто керував (ними. — *Н.Р.*) і давав необхідні вказівки командирам”.

У партизанських формуваннях Білорусії військову майстерність виявили українці Я.М.Букарєв, І.І.Власенко (обидва з Ростовської області), О.С.Ничипоренко, С.С.Сумченко, представлені БШПР до нагородження їх урядовими нагородами, та ін.

Молодші лейтенанти Червоної армії Я.М.Букарєв та І.І.Власенко включилися в партизанську боротьбу білоруського народу в травні 1942 р. Я.М.Букарєв, організувавши загін в кількості 23 чоловік, у тилу ворога, влився в створений в кінці квітня 1942 р. з підпільників Полоцька, які вийшли в ліс, загін Я.Х.Сташкевича, який у червні 1942 р. ввійшов до складу сформованої на той час 3-ї Білоруської бригади Вітебської області, Вправно керований ним підрозділ у червні 1942 р. під час бою в одному з сіл Полоцького району знищив 62 ворожих солдати, взяв трофеї: 1

міномет, 1 кулемет, 10 гвинтівок, 1500 патронів. Сам командир у цьому бою знищив одне мінометне та два кулеметні гнізда, 15 гітлерівських солдатів. 5 липня під час бою у радгоспі “Полота” Полоцького району особисто знищив 7 гітлерівців.

Після розукрупнення в липні 1942 р. командуванням бригади загону Я.Х. Сташкевича Я.М.Букарєву було доручено очолити новий, 6-й загін, який було направлено до Вілейської області, але деякі дані засвідчують, що загін на шляху руху був розформований. Невдовзі Я.М.Букарєва було призначено командиром 4-го загону цієї ж бригади. Із нагороджувального листа на представлення його до нагородження орденом Червоного Прапора від 9 грудня 1942 р. відомо, що загін під його керівництвом знищив понад 200 німецьких солдатів і офіцерів. Загинув Я.М.Букарєв у січні 1943 р..

Нагороджувальний лист від 9 грудня 1942 р. на І.І.Власенка - командира 5-го загону 3-ї Білоруської бригади, представленого до нагородження орденом Червоного Прапора, свідчить, що до утворення бригади ним було проведено значну роботу по пошуку зброї та мобілізації озброєних людей у партизанський загін. 4 червня 1942 р. керована ним група з 5 чоловік на шосейній дорозі Полота - Дретуць у районі с.Бобовики знищила два автомобілі та 17 гітлерівців. Наступного дня в бою за радгосп “Полота” Полоцького району І.І.Власенко особисто знищив 12 німецьких солдатів та начальника Полоцької жандармерії і роздобув трофеї: 7 гвинтівок, 3 пістолети, 4 польові сумки з документами, багато патронів. За період з 20 липня 1942 р. по 10 вересня 1942 р. 5-м загonom бригади під його керівництвом знищено 603 німецьких військовослужбовці, поранено близько 700, підірвано 4 ворожих ешелони. І.І.Власенко особисто знищив 43 гітлерівці.

Лейтенант Червоної армії О.С.Ничипоренко — уродженець с. Лісовичі Тарашанського району Київської області — очолював кулеметний взвод 277-го партизанського загону Кличевського оперативного центру Могильовської області. 3 липня 1942 р. з бійцями підрозділу він знищив 74 німецьких військовослужбовці, врятувавши мирне населення с. Березове Болото Кличевського району від знущання з боку гітлерівців. У ніч з 8-го на 9 вересня 1942 р. зі своєю групою підірвав ворожий ешелон у районі станції Крупки. Тєї ж ночі він керував діями партизанів по висадженню в повітря залізничного мосту через річку і був тяжко поранений в груди і в голову.

С.С.Сумченко, перебуваючи на посаді начальника штабу 210-го загону Кличевського оперативного центру Могильовської області, вдало провів

велику роботу по забезпеченню бійців озброєнням і боєприпасами. Організував і підготував у його складі диверсійну групу, якою протягом 1942 р. пущено під укіс 30 військових ешелонів ворога з особовим складом і технікою, знищено близько 6700 солдатів і офіцерів противника. В більшості операцій загону брав безпосередню участь. З вересня 1942 р. по травень 1943 р. С.С.Сумченко виконував обов'язки командира загону, а коли 20 січня 1943 р. загін увійшов як головний до 1-ої Осиповицької бригади Могильовської області, він одночасно з січня 1943 р. по квітень цього ж року виконував обов'язки командира цієї бригади, згодом був призначений заступником командира з'єднання по розвідці. Загинув у боротьбі з ворогом 8 січня 1944 р.

На білоруській землі більшість із представників українського народу зарекомендувала себе мужніми й ініціативними партизанами. Саме ці якості Ф.Ф.Тараненка - начальника штабу партизанської бригади "За Батьківщину" ім. О.К.Флегонтова (діяла під час перебування його на цій посаді — жовтень 1942 р. — червень 1943 р. — у Червенському районі Мінської області), виявлені ним у ході виконання бойових завдань, відзначені в його нагороджувальному листі на предмет нагородження орденом Червоної Зірки. У поданні БШПР від 26 грудня 1942 р. крім того відзначено, що Ф.Ф.Тараненко брав активну участь у бойових операціях групи партизанів, яка знищила 12 автомобілів ворога з боєприпасами, у боях і засідках — 105 німецьких солдатів; три офіцери, одного генерала; зруйнувавши залізничне полотно, пустила під укіс 2 ворожих ешелони. У червні 1943 р. йому, людині високої військової майстерності, було доручено командування цією бригадою, він очолював її до листопада 1943 р. та з квітня по червень 1944 р. У вказаний час з'єднання діяло в Мінській, Могильовській і Брестській областях.

У звіті відділу кадрів ЦШПР про роботу за час із 15 червня 1942 р. по 12 лютого 1944 р. Ф.Ф.Тараненку відзначений у числі восьми кращих організаторів і командирів партизанських бригад і загонів — у минулому офіцерів Червоної армії.

Хоробрість і великі організаторські здібності командира 28-го загону 8-ї Круглянської бригади Могильовської області українця О.О.Терновського відзначені в поданні БШПР від 31 грудня 1942 р. на предмет нагородження його орденом Леніна. Очолюючи в квітні 1942 р. групу партизанів, що мала підірвати залізничне полотно в районі роз'їзду Троцилове, він вдало виконав завдання: два військових ешелони ворога пішли під укіс. Вдало була проведена в червні 1942 р. подібна операція в

районі с. Краснівка, де також підірвано два ворожих ешелони: при цьому вбито 667 гітлерівців. Під керівництвом О.О.Терновського 28-м загonom розгромлено 7 поліцейських управ.

Як відомо, організованість, розмах і ефективність добровільної збройної боротьби в тилу ворога в багатьох випадках залежить від стану командно-політичних кадрів. Що ж до білоруських формувань, то склад таких кадрів у них, у тому числі й національний, навіть до цього часу досліджений слабо. Дещо заповнити існуючу прогалину у відомостях про три ключові категорії керівників партизанських загонів і бригад Білорусії, тобто про командирів, комісарів і начальників штабів, дозволяють статистичні розробки БШПР, що проводилися в кінці 1942-го — на початку 1943 р., всередині 1943-го і 1944 рр.

Представленими нижче розробками БШПР охоплено, без врахування втрат представників командно-політичного складу і їхніх переміщень, у партизанських загонах стосовно кожного з вказаних періодів — понад 58%, 45% і понад 43% (див. табл. № 1), а в бригадах — близько 59% і близько 52% (див. табл. № 2) від загальної чисельності кадрів названих категорій білоруських партизанських формувань.

Дані національного складу командно-політичних кадрів, наведені в таблицях, дають підстави зробити такі висновки. По-перше, питома вага представників того чи іншого народу в складі командно-політичних кадрів білоруських партизанських формувань була майже тотожною питомій вазі їхніх народів серед мешканців Білорусії. По-друге, в республіці, де деякий час широко практикувалася виборність командирів, комісарів і начальників штабів загонів і об'єднань їх, на керівні посади добиралися люди не за національною ознакою, а тільки за їхніми діловими якостями.

Так, росіянин М.І.Грибанов, наприклад, з листопада 1942 р. по липень 1944 р. був командиром і начальником штабу бригади ім. В.П.Чкалова Барановицької області, чуваш І.К.Карпов з листопада 1942 р. по липень 1944 р. — начаником штабу бригади ім. Й.В.Сталіна Барановицької області, вірменин Х.А.Матевосян — командиром бригади ім. В.І.Чапаєва Белостоцької області (червень 1943 р. — липень 1944 р.), башкир К.М.Касимов — комісаром окремого загону ім. Г.І.Котовського (другого складу) Брестської області (травень — липень 1944 р.), татарин А.Х.Бляшев — начальником штабу бригади ім. Ф.Е.Дзержинського Барановицької області (жовтень 1943 р. — липень 1944 р.): грузин Ю.О.Дзамашвілі — комісаром окремого загону ім. Г.І.Котовського Вілейської області (листопад 1943 р. — червень 1944 р.), поляк

Таблиця № 1

Національний склад командно-політичного керівництва партизанських загонів

На 1 січня 1943 р. На 22 червня 1943 р.* На 1 липня 1944 р.

	Командири	Комісари	Всього	Командири	Комісари	Нач. штабів	Всього	Командири	Комісари	Нач. штабів	Всього
Всього враховано, чол./%	220/ 100,0	220/ 100,0	440/ 100,0	300/ 100,0	260/ 100,0	225/ 100,0	785/ 100,0	566/ 100,0	549/ 100,0	531/ 100,0	1646/ 100,0
Білоруси	113/ 51,4	122/ 55,5	235/ 53,5	142/ 47,4	161/ 61,9	103/ 45,8	406/ 51,7	208/ 36,7	259/ 47,2	218/ 41,0	685/ 41,6
Росіяни	68/ 30,9	76/ 34,5	144/ 32,7	127/ 42,3	79/ 30,4	97/ 43,1	303/ 38,6	285/ 50,4	205/ 37,4	235/ 44,3	725/ 44,0
Українці	10/ 4,5	14/ 6,4	24/ 5,4	19/ 6,3	14/ 5,4	16/ 7,1	49/ 6,3	46/ 8,1	32/ 5,8	49/ 9,2	127/ 7,7
Представники інших національностей	29/ 13,2	8/ 3,6	37/ 8,4	12/ 4,0	6/ 2,3	9/ 4,0	27/ 3,4	27/ 4,8	32/ 5,8	29/ 5,5	88/ 5,4
Відомостей немає	-	-	-	-	-	-	-	-	21/ 3,8	-	21/ 1,3

* На 1 січня 1944 р. з 250 командирів партизанських загонів, 230 комісарів і 225 начальників штабів, охоплених розробкою при складанні довідко-таблиці, відповідно 16, 12 і 21 були українцями і викидцями з України (Російський центр збереження, вивчення документів новітньої історії. - Ф. 69, оп. 8, спр. 32, арк. 63. - Далі: РЦЗВДН).

Таблиця № 2

Національний склад командно-політичного керівництва партизанських бригад

	На 22 червня 1943 р.			На 1 липня 1944 р.				
	Командири	Комісари	Нач. шта-бів	Всього	Командири	Комісари	Нач. шта-бів	Всього
Всього враховано, чол./проц.	50/100,0	50/100,0	50/100,0	150/100,0	116/100,0	103/104/	100,0	323/100,0
Білоруси	25/50,0	29/58,0	25/50,0	79/52,7	41/35,4	58/56,3	35/33,6	134/41,5
Росіяни	18/36,0	17/34,0	22/44,0	57/38,0	56/48,3	31/30,1	58/55,8	145/44,9
Українці	6/12,0	1/2,0	3/6,0	10/6,7	15/12,9	6/5,8	11/10,6	32/9,9
Представників інших національностей	1/2,0	3/6,0	-	4/2,6	4/3,4	5/4,9	-	9/2,8
Відомостей немає	-	-	-	-	-	3/2,9	-	3/0,9 ^{***}

* На 1 січня 1944 р. зі 100 командирів, 75 комісарів і 75 начальників штабів, що ввійшли до розробки пр складанні таблиць-довідки, відповідно 13, 4 і 5 були українцями і уродженцями України (РЦЗВДНІ. - Ф. 69, оп. 8, сир. 32, арк. 59).

^{***} Таблиці складені за матеріалами: НА РБ. - Ф. 3500, оп. 12, сир. 10, арк. 22, 23; Ф. 4, оп. 33а, сир. 248, арк. 51; сир. 524, арк. 136-140; РЦЗВДНІ. - Ф. 69, оп. 8, сир. 30, арк. 73.

Р.Л.Василевич - командиром бригади ім. Г.К.Жукова Барановицької області (січень — липень 1944 р.), казах Галім Ахмедьяров - начальником штабу Освейської бригади ім. М.В.Фрунзе Вітебської області (лютий — липень 1944 р.), єврей М.С.Загер — начальником штабу 2-ї бригади ім. К.С.Заслонова Вітебської області (червень 1944 р.), азербайджанець Алекпер С.М.Алієв — командиром окремого загону ім. О.В.Суворова Мінської області (лютий — червень 1944 р.) тощо. Перебування ж українців і вихідців з України на командних посадах партизанських формувань Білорусії простежено викладом матеріалів даної праці.

Не раз траплялося, що в тих чи інших партизанських формуваннях найвищі керівні посади займали представники різних національностей, як це було, наприклад, у бригаді ім. Г.К.Жукова Барановицької області, командирами якої в різний час були українець С.С.Ключко, білорус М.Т.Москальов, поляк Р.Л.Василевич, комісаром — татарин А.З.Гайсаров, начальником штабу — білорус К.А.Афанасевич. У Добруській бригаді ім. Й.В.Сталіна Гомельської області командиром був українець І.П.Кривенченко, комісаром — білорус І.М.Гатальський, начальником штабу — росіянин П.Ф.Захаров*.

РЯДОВІ ПАРТИЗАНИ

Значна кількість громадян України займала в партизанських формуваннях Білорусії менш провідні (командири рот, взводів, відділень, підривних груп і помічники їх) і цілком рядові для того часу посади підривників, кулеметників, розвідників, переважна ж більшість була просто рядовими бійцями.

Так, українець Микола Опонасенко входив до складу відділення розвідки 5-го партизанського загону бригади “Чекіст” Могильовської області. Спільно з іншими партизанами відділення, зокрема з узбеком Мамадалі Топвалдієвим (командир), росіянином Дмитром Шахмартовим, білорусом Анатолієм Мачаховським, мордвиним Миколою Каяновим під час відступу гітлерівців у 1944 р. брав участь у мінуванні мостів і доріг у Круглянському районі цієї ж області, захопленні й обеззброєнні ворожого гарнізону.

* Національність названих командирів, комісарів і начальників штабів білоруських партизанських формувань визначена по картотеці Національного архіву Республіки Біларусь.

Командиром взводу партизанського загону "Більшовик" бригади "Більшовик" Гомельської області був Б.О.Цюпа (за іншими даними — Цюпо) — 1910 р. народження, напередодні війни інспектор Українського республіканського комітету фізкультури. За час із 1 квітня по 25 листопада 1943 р. партизани під його безпосереднім керівництвом висадили в повітря 17 ворожих ешелонів, знищили два склади з боєприпасами і паливом, підірвали танк марки "Тигр", бронемашину, багато іншої бойової техніки загарбників.

Бійцем бригади "Розгром" Мінської області був художник з Харкова Л.С.Бойко. Поряд із виконанням бойових завдань партизанського командування створив велику кількість сюжетних малюнків, ілюстрацій і карикатур для рукописних партизанських журналів. Ним створено також серію портретів партизанів.

У 2-му партизанському загоні 2-ї Білоруської бригади ім. П.К.Пономаренка (другого складу) Вітебської області рядовим бійцем воював з ворогом теплотехнік з Вінницької області Т.К.Цинський. 4 вересня 1942 р. партизани 2-го загону розгромили гарнізон фашистів у с. Бескатове Городоцького району. При цьому було знищено 22 і полонено 19 ворожих солдатів і офіцерів, спалено будинок волосної управи, казарми, маслозавод, 2 склади, захоплено трофеї. Т.К.Цинський поряд із чотирма іншими партизанами значиться в бригадному журналі обліку бойових дій як такий, що особливо відзначився в бою. Він особисто знищив двох гітлерівців і двох взяв у полон. У цій же бригаді відважно воював з 7 травня 1942 р. по грудень 1943 р. на посадах командира, пізніше - політрука взводу вчитель із Полтавської області О.П.Єресько (1921 р. народження). Його прізвище відзначене в числі 30-ти партизанів 2-го і 6-го загонів бригади, які особливо прославилися в боях у вересні і жовтні 1942 р.

У загоні ім. Г.С.Курмельова 1-ї Білоруської бригади Вітебської області рядовим партизаном хоробро воював із 1 лютого 1942 р. технічний спеціаліст із Донбасу А.М.Чеботарьов. Відбиваючи з 1-го по 10 березня 1943 р. наступ каральної групи ворога, загін знищив понад 230 гітлерівців. А.М.Чеботарьова занесено до списку партизанів, що особливо відзначилися під час цього бою.

Пам'ятає білоруське населення в числі 18 партизанів 300-ї бригади ім. К.Є.Ворошилова Мінської області, які загинули під час бою з карателями 3 грудня 1942 р., відомого в літературі під назвою Лавського, і сина українського народу - партизана загону ім. Г.І.Котовського цієї

бригади, в минулому учасника боїв в Іспанії військового льотчика М.Т.Тертичного. В селі Лави Копильського району Мінської області був розташований знаходився партизанський госпіталь. Щоб затримати гітлерівців, що наступали на це село, командир бригади В.Г.Єрменко розпорядився організувати засаду. 18 партизанів 3 грудня 1942 р. зайняли оборону поблизу с. Клетище цього ж району. Чотири години вони відбивали атаки ворога, що наступав із застосуванням артилерійського і мінометного вогню. Коли закінчилися боєприпаси, партизани розпочали рукопашний бій і загинули всі як один. М.Т.Тертичний похований на кладовищі цього села.

Тісний зв'язок з народними месниками Греського району Мінської області підтримувала очолювана українцем Володимиром Бабенком підпільна група "Кавказ" (у складі її були представники кавказьких національностей), що діяла на головній Мінській нафтобазі. Одержавши від партизанів міни і тол, підпільники підірвали ворожий ешелон із 28 вагонами, взяли курс на знищення цистерн із паливом на нафтобазі. Але під час першої ж диверсії В.Бабенко загинув.

Про керівника групи один з її членів вірменин Вачик Погосян розповідав: "Швидко зійшлися ми (під час роботи на торф'яному заводі, що в п'яти кілометрах від Мінська. — *Н.Р.*) з українцем Володимиром Бабенком, з яким їли за одним столом, разом ходили на перев'язку до медпункту, спали в одній кімнаті. Він був капітаном Червоної армії, командиром роти зв'язківців, поранений в обидві ноги. Бабенко був людиною мужньою, з міцною волею, твердо вірив у нашу перемогу. Володимир щирим, сердечним поведженням зі мною з першого ж дня покоровив мене".

Назавжди залишиться в пам'яті білоруського народу і партизан-українець Григорій Бондарчук, який, як і його товариші росіянин Омелян Федін, білоруси Станіслав Савицький і Данило Баньковський, вірменин Гурген Осипян, поляк Зігмунт Косецький та інші, загинув, рятуючи тисячі партизанів і місцевих жителів, що на початку червня 1944 р. в Греському районі Мінської області були блокувані гітлерівськими фронтовими частинами. П'ять днів точилися жорстокі бої з карателями. Коли вичерпалися боєприпаси, вирішили прориватися. У складі штурмової групи, до якої входило понад 100 автоматників, був і Григорій Бондарчук. На світанку 5 червня після нічного переходу через грузьке болото партизани ринулися на укріплені позиції гітлерівців, зім'яли їх і прорвали їхню оборону, що дало можливість тисячам партизанів і місцевих жителів

вирватися з оточення.

Разом з партизанами Білорусії воювали: уродженець с. Юрівка Бишівського району Київської області Т.О.Тищук — помічником старшини загону “Іскра” бригади ім. С.М.Кірова Барановицької області, О.К.Ткач із с. Загнітків Піщанського району Вінницької області — командиром роти загону ім. Дунаєва 27-ї бригади ім. В.І.Чапая Мінської області, військовий лікар I рангу, хірург А.Ф.Тищенко, українець з кубанських козаків, - консультантом Могильовського підпільного об'єкту і 277-го партизанського полку Могильовської області, українець Г.В.Щербицький — політруком роти партизанського загону “Комсомол” бригади “За Радянську Білорусію” Мінської області (загинув у бою 23 червня 1944 р., за кілька днів до з'єднання бригади з частинами Червоної армії).

Партизанами бригади ім. О.Ф.Данукалова (до травня 1944 р. — “Олексія”) Вітебської області були представники українського народу: С.Н.Єрмоленко, Г.П.Лизунов, Т.І.Пласток, Г.Д.Семенченко, П.В.Склярів, М.Г.Філонєць, І.Я.Шумейко та багато інших, адже, як свідчать документальні джерела, на грудень 1942 р. в бригаді перебувало 36, на 1 березня 1943 р. — 35, на 1 квітня 1943 р. — 37, на 1 квітня 1944 р. — 52 партизани-українці.

У 2-й Мінській бригаді, що діяла в Пуховицькому, Мінському, Стародорозькому і Руденському районах Мінської області, на посадах молодшого командного складу перебували українці і вихідці з України: О.І.Винниченко, М.П.Черненко — командири рот, О.Д.Клименко, М.В.Кравченко, Г.І.Мотилєв, А.М.Олєйніков — командири взводів, П.Ф.Данилюк, І.Шинкарук, С.П.Ятленко — помічники командирів взводів, М.Г.Борисенко, О.В.Колесников, О.Г.Колодязний, В.А.Купрін, В.М.Пензій, А.Д.Серобабін, П.І.Слабодянюк, В.Ф.Тимошенко — командири відділень, П.А.Колесников, Г.С.Царенко — командири підривних груп, І.Д.Переварюха — ад'ютант командира загону ім. О.В.Суворова.

Переважає ж більшість громадян українського походження перебувала у 2-й Мінській бригаді на посаді рядових партизанів. На час з'єднання 29 червня 1944 р. з частинами Червоної армії до її складу входив 1341 чоловік, серед яких було 64 українці. При цьому демографічні дані 107 партизанів залишаються невизначеними.

За даними зведеного звіту ЦШПР про роботу відділів кадрів місцевих штабів партизанського руху, на 1 серпня 1943 р. в білоруських загонах і

бригадах із числа 49 928 партизанів, врахованих за списками (за оперативними зведеннями, на той час у партизанських формуваннях Білорусії налічувалось 85966 партизанів), воювало з ворогом 31388 білорусів, 12147 росіян, 2666 українців, 3727 представників інших народів, а на 1 січня 1944 р., як свідчить звіт про роботу БШПР за час із 15 вересня 1942 р. по цей період, із 85131 партизана, врахованого штабом, у боротьбі з фашистськими окупантами на білоруській землі, крім 51158 білорусів, воювало 20086 росіян, 3530 українців, 2055 євреїв, 406 поляків, 2935 представників інших національностей*.

Серед 8297 загиблих партизанців і тих, які пропали безвісти, на 1 січня 1944 р. налічувалося 4331 білорус, 1487 росіян, 237 українців, 126 євреїв, 50 поляків, 316 представників інших народів, 1750 таких, що не ввійшли до розробки через відсутність на них соціально-демографічних даних.

В архівних фондах збереглися документи, що засвідчують навіть національний склад партизанів, які дезертували з білоруських загонів, зрадили Батьківщині, займалися мародерством і т.ін. В одному з таких документів, віднайденому в Російському центрі збереження, вивчення документів новітньої історії (Москва), значиться, що за станом на 1 січня 1944 р. з 1494 таких партизанів було: білорусів 909, українців — 64, росіян — 185, євреїв — 12, поляків — 4, представників інших народів — 19. Решта партизанів — 301 чол. — не ввійшла до даної розробки через відсутність їхніх демографічних даних.

Документ, розшуканий у Національному архіві Республіки Біларусь (Мінськ), свідчить, що за два роки війни з лав білоруських партизанів дезертувало 4038 чол., у тому числі 185 українців, тобто 4,6%. У ньому також містяться дані про кількість розстріляних з різних причин партизанів, що становить 2345 чол., у тому числі 137, (тобто 5,8%) українців.

Але до офіційної статистики щодо кількості дезертирів і розстріляних партизанів слід ставитися критично. Справа в тому, що в суміжних районах Білорусії і України мав місце самовільний перехід партизанів з українських партизанських формувань у білоруські і навпаки. Такі перебіжчики білоруським і українським партизанським командуванням

* Через відсутність соціально-демографічних даних в розробку за національною ознакою не ввійшов 4961 партизан.

заносилися, як правило, до списку дезертирів і нерідко розстрілювалися як зрадники.

Військовий кореспондент “Правди” капітан Л.Коробов, який у складі партизанського з’єднання С.А.Ковпака побував у тилу ворога, писав 23 червня 1944 р. М.С.Хрущову: “Щоденно в дивізію приходять білоруські партизани з проханням прийняти їх в українські партизани... Коли їх приймають у дивізію, то незабаром від білоруських партизанських бригад починають приїжджати командири і учиняють розшуки “тих, що втекли”, називаючи їх дезертирами. Декілька чоловіків, які прийшли з білоруських загонів у дивізію, були відкликані назад у бригади і в них розстріляні як зрадники Батьківщини”.

Так чинило й українське партизанське керівництво. Коли в листопаді 1943 р. не повернулося із завдання 8 партизанів загону ім. М.С.Хрущова партизанського з’єднання під командуванням І.І.Шитова, то керівництво УШПР, маючи дані, що вони перебувають серед партизанів Гомельської області, зажадало, щоб БШПР вважав їх дезертирами і вжив відповідних заходів.

Майже в кожному більш-менш солідному білоруському партизанському формуванні воювали наші співвітчизники. Найбільше їх було (на час розформування з’єднань) у бригаді “Народні месники” ім. В.Т.Воронянського Мінської області — 172 партизани, Пінській бригаді Пінської області — 168, бригаді ім. В.М.Молотова Пінської області — 139, Лоєвській бригаді “За Батьківщину” Гомельської області — 137, 27-й Наровлянській бригаді ім. С.М.Кірова Поліської області — 133, бригаді “За Батьківщину” ім. О.К.Флегонтова Брестської області — 128, 277-му партизанському полку Могильовської області — 123, бригаді ім. К.Є.Ворошилова Вілейської області — 121, бригаді ім. Кастуся Калиновського Белостоцької області — 111, бригаді ім. В.І.Леніна Брестської області — 110, 1-й бригаді ім. К.С.Заслонова Вітебської області — 100 партизанів.

Найменше їх було в партизанських з’єднаннях: 120-й бригаді Могильовської області — 1 партизан, 1-й Дрисенській бригаді і Освейській бригаді ім. М.В.Фрунзе Вітебської області — по 2 в кожній, бригаді ім. Червонопрапорного Ленінського комсомолу і 2-й Дрисенській бригаді Вітебської області, також у бригаді “Комсомолец” Барановицької області — по 3, 2-й бригаді ім. О.В.Суворова Вілейської області — 4, бригаді ім. М.І.Кузузова Вілейської області і бригаді “Старик” Мінської області — по 5 партизанів.

З'єднань партизанських загонів, у складі яких не воювали б громадяни України, не було”.

Слід мати на увазі, що в даному випадку в чисельність партизанів включені лише громадяни — українці за національністю. Однак, в партизанських формуваннях були, звісно, й представники інших народів — уродженців України або ж її мешканці напередодні війни. Не враховано через відсутність документів чимало партизанів — наших співвітчизників, які загинули в 1941—1942 рр. Зробити точні підрахунки партизанів — представників українського народу по формуваннях окремих областей Білорусії не дозволяють і не встановлені до цього часу демографічні дані партизанів деяких бригад, а також окремих загонів, що діяли самостійно. Наприклад, у партизанських формуваннях Гомельської області, що межує з Чернігівською областю України, невиясненими залишаються демографічні дані партизанів таких партизанських одиниць, як: 8-а Рогачовська бригада (а в ній на час розформування — 12 березня 1944 р. — налічувалося 2200 чол.), 255-й партизанський полк трибатальйонного складу (на 28 червня 1944 р. налічував 849 чол.), 257-й окремий загін із загальною чисельністю на 27 червня 1944 р. — 414 партизанів, 258-й окремий загін у складі (на 28 червня 1944 р.) — 512 партизанів тощо.

Як повідомляється в звіті про роботу БШПР за час від 15 вересня 1942 р. по 1 січня 1944 р., основним недоліком у роботі по демографічному обліку партизанських кадрів було те, що навіть на той час, незважаючи на категоричні вказівки штабу, ряд партизанських формувань, у тому числі й великих з'єднань партизанських загонів, не подали до штабу списків особового складу. Командування деяких загонів і навіть бригад склали їх за довільною формою, що не забезпечувало правильний облік особового складу в цілому і визначення національного складу його зокрема. Справа ускладнювалася подеколи ще й тим, що особи командно-політичного складу деяких партизанських формувань, які вийшли з тилу, перебували на своїх останніх посадах не з початку створення загонів чи їхніх

* Дані взято з книги “Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944): Краткие сведения об организационной структуре партизанских соединений, бригад (полков), отрядов (батальонов) и их личном составе” (Минск, 1983), що подаються в ній на день з'єднання партизанських одиниць із частинами Червоної армії.

об'єднань, а тому не могли відзвітувати за весь особовий склад, який пройшов через ті чи інші формування, оскільки архівних списків партизанів у загонах, як значиться в звіті, не велося.

Таким чином, можна припустити, що чисельність партизанів і вихідців з України в деяких партизанських формуваннях могла бути значно вищою. Точні підрахунки такого плану на сьогодні є надзвичайно складним завданням. Вирішення його вимагає додаткового спеціального дослідження.

У процентному співвідношенні найбільше українців було в 27-й Наровлянській бригаді ім. С.М.Кірова Поліської області — 20,3%, Пінській бригаді Пінської області — 15,68%, бригаді ім. Кастуся Калиновського Белостоцької області — 14,43%, бригаді “За Батьківщину” ім. О.К.Флегонтова Брестської області — 14,3%, Лоєвській бригаді “За Батьківщину” Гомельської області — 13,2%, бригаді “Месник” Гомельської області — 12,5%, бригаді “Народні месники” ім. В.Т.Вороняньського Мінської області - 11,66% тощо.

Найменша питома вага їх була в 120-й бригаді Могильовської області — 0,15%, бригаді “Комсомолец” Барановицької області - 0,51%, Освейській бригаді ім. М.В.Фрунзе — 0,57%, 1-й Дрисенській бригаді Вітебської області — 0,71%, 2-й бригаді ім. О.В.Суворова Вілейської області — 0,79%, бригаді ім. Червонопрапорного Ленінського комсомолу Вітебської області — 0,82%, Росонській бригаді ім. Й.В.Сталіна Вітебської області — 0,86%.

Що ж до десяти передвоєнних областей Білорусії, то, за попередніми підрахунками, найбільше українців воювало в Мінській області — понад дві тисячі, Могильовській — понад 1500, менше (по низхідній лінії відрахування) — у Брестській, Барановицькій, Гомельській, Вітебській, Пінській. Найменше було їх у Поліській, Вілейській і Белостоцькій областях.

Неймовірно, але в суміжних з Україною областях — Брестській, Пінській, Поліській і Гомельській — українців було не більше порівняно з іншими областями, а навіть значно менше. Такі дані дозволяють зробити висновок, що громадяни України, як і жителі інших окупованих ворогом республік, активно включилися в партизанську боротьбу з ним за місцем свого проживання, тобто на територіях, окреслених адміністративно-територіальним поділом своєї республіки. Представники ж українського народу, які воювали в партизанських загонах Білорусії, це, як показано в тексті, українці білоруського походження, також ті із співвітчизників, хто

працював на час війни в республіці згідно з направленнями державних органів СРСР, і в переважній більшості радянські військовослужбовці - українці і вихідці з України, які через різні обставини воєнного часу змушені були вийти на зв'язок з білоруськими партизанами. Саме за рахунок останньої категорії українських громадян у партизанських формуваннях деяких областей, в основному тих з них, по території котрих котився основний вал фашистського нашествия в перші тяжкі для республіки дні і тижні війни, і, звісно, перемелювалися діючі там війська Червоної армії, створювалася вагоміша порівняно з іншими областями, частка української людності.

Вдячний білоруський народ пам'ятає своїх героїв - представників братньої української землі. Ще в роки війни, коли гриміли постріли, іменами найкращих з них називалися білоруські партизанські формування. Так, іменем Д.Т.Гуляєва, який загинув у бою з гітлерівцями 5 вересня 1943 р., 9 вересня того ж року була названа 99-а бригада Брестської області, склад якої під час її формування в січні 1943 р. Д.Т.Гуляєв поповнив своїм раніше окремо діючим загonom. Ім'я В.Т.Воронянського, який загинув у вересні 1943 р., 9 січня 1944 р. було присвоєне очолюваній ним бригаді "Народні месники" Мінської області. У жовтні 1943 р. іменем командира 125-го загону ім. Й.В.Сталіна Мінської області С.О.Рижак — (загинув у бою 19 червня 1942 р.) — названо загін бригади ім. Й.В.Сталіна Барановицької області. Ім'я загиблого 22 квітня 1944 р. командира Лепельської бригади ім. Й.В.Сталіна Вітебської області Д.Т.Короленка присвоєно 2-му загону цього партизанського з'єднання. Іменем загиблого 8 січня 1944 р. заступника командира І Осиповицької бригади Могильовської області по розвідці С.С.Сумченка названий у березні 1944 р. 212-й партизанський загін, що входив до складу цього з'єднання, а з розформуванням його в липні 1943 р. — до складу Осиповицької ВОГ. Ім'я командира 161-ї бригади ім. Г.І.Котовського Мінської області А.С.Шашури, який загинув у бою 12 квітня 1944 р., того ж місяця присвоєно загону ім. Челюскінців цього формування.

У післявоєнний час іменами згадуваних вище учасників партизанської боротьби названі в Білорусії населені пункти, вулиці, школи і т.ін. Іменем О.С.Бичка названі вулиці у містах Бобровиця, Мядель, комсомольська організація школи № 1 та піонерська дружина школи № 2 м.Бобровиця; іменем В.Т.Воронянського — вулиця у Мінську і в селищі Плещениці Логойського району Мінської області; К.С.Гнідаша — вулиця у м. Слонім Гродненської області (там він захоронений); Д.Т.Гуляєва — селище у

Любанському і село у Слуцькому районах Мінської області, колгосп у Любанському районі, школа в Старобині, вулиці в Солігорську, Старобині, в селах Малі Городятичі Любанського, Зажевичі і Старі Терушкі Солігорського районів; І.П.Казинця — площа, вулиця і два провулки у Мінську; Ф.Ф.Озмітеля — Застенківська школа на Вітебщині, а також Любовичеська, Смоленська і Клетнянська школи Борисовського району Мінської області, де воював і здійснив свій останній подвиг хоробрий прикордонник, бульвар у м. Новолукомль Вітебської області; В.С.Омельянюка — вулиці в Мінську і Дзержинську; Ф.І.Павловського — Мінська школа № 31; Ф.П.Подоляна — вулиця у м. Бихов Могильовської області; І.Н.Скринника — вулиця у м. Гродно; І.М.Тимчука — вулиця в Логойську Мінської області, школа в с. Янушковичі Логойського району; іменем В.В.Щербини — вулиця у м. Волжин Мінської області, де він похований.

Крім того, Д.Т.Гуляєву у с. Калініна Слуцького району Мінської області на місці, де він загинув, споруджено пам'ятник; І.П.Казинцю на місці страти у Центральному сквері Мінська встановлено меморіальний знак, а також меморіальну дошку на будинку, де він жив; Ф.Ф.Озмітелю у м. Новолукомль Вітебської області споруджено пам'ятник; В.С.Омельянюку встановлено меморіальну дошку у Мінську і бюст Героя Радянського Союзу у селищі Самохваловичі Мінського району Мінської області.

РОЗДІЛ III.

БОЙОВА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНСЬКИХ І БІЛОРУСЬКИХ ПАРТИЗАНІВ

Безпосередня участь окремих представників українського народу в партизанському русі Білорусії доповнювалася в роки війни і такими формами братерської підтримки сусіднього народу в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, як повсякденні спільні бойові дії українських і білоруських партизанських формувань.

БОЙОВА СПІВДРУЖНІСТЬ У СУМІЖНИХ РАЙОНАХ

Буквально з перших днів війни патріоти північних районів Волинської, Ровенської, Житомирської, Київської і Чернігівської областей України та підпільники і партизани прикордонних районів Брестської, Пінської, Поліської і Гомельської областей Білорусії в складних умовах лісової і

водночас заболоченої місцевості в необхідних випадках подавали один одному допомогу, об'єднуючи свої зусилля в спільній боротьбі проти фашистів.

Сміливо розпочав боротьбу з окупаційними військами вермахту партизанський загін Словечанського району Житомирської області під командуванням Т.Л.Гришана. Патріоти підірвали мости, псували лінії телеграфно-телефонного зв'язку гітлерівців, вели роз'яснювальну роботу серед місцевих жителів, закликаючи їх до саботажу всіляким заходам, запроваджуваним ворогом. Поблизу с. Возничі Словечанського району під час сутичок з каральними військами у вересні 1941 р. вони підірвали 7 автомашин, заповнених ворожими солдатами. Наступного місяця знищили ще кілька автомашин. Окупаційні власті направили проти партизанів великі каральні загоны. Загін змушений був вийти на територію Лельчицького району Поліської області Білорусії, де до січня 1942 р. протидіяв ворогові спільно з булоруськими партизанами. Після повернення додому загін був розгромлений карателями у с. Середня Рудня.

Міцними в початковий період війни були зв'язки між білоруськими партизанськими формуваннями Гомельщини і Любецьким та Добрянським партизанськими загонами, що діяли на Чернігівщині. Зокрема, Добрянський загін у період його формування складався лише з громадян України, але вже через місяць після початку бойових дій, тобто в кінці вересня 1941 р., до нього ввійшла група білорусів, а нєвдовзі він став багатонаціональним за рахунок притоку також преставників інших народів СРСР. Партизани загону громили гітлерівців як в Україні — в Ловинських лісах, так і на території Білорусії - в урочищі Трикутник, між річками Дніпро і Сож. На стику Чернігівської і Гомельської областей Добрянський загін діяв недовго, лише з серпня по грудень 1941 р., проте завдав окупантам значних втрат. За вказаний проміжок часу партизани знищили майже 1500 солдатів і офіцерів ворога, а також їхніх прислужників, підірвали 9 ешелонів, 34 автомобілі. Під кінець року гітлерівцям вдалося розгромити загін. Партизанів, які залишилися живими, врятували патріоти Гомельщини і Брянщини.

Тісний контакт з сусідами-білорусами підтримували партизани загону, який очолював старший сержант Д.С.Попов. Загін був створений Д.С.Поповим весною 1942 р. на Дольських хуторах Морочнівського (нині Заріччянський) району Ровенської області з військовослужбовців і місцевих жителів. У с. Старе Село Рокитнівського району, розташованому в північно-східній частині Ровенської області, недалеко від кордону з

Пінською областю БРСР, загін Д.С.Попова зустрівся з групою партизанів-підричників білоруського диверсійно-розвідувального партизанського загону на чолі з Г.М.Линьковим, який здійснював 600-кілометровий рейд по південних районах Білорусії. Дізнавшись, що загін Г.М.Линькова має зв'язок з Москвою, Д.С.Попов на чолі основної частини своїх партизанів відбув до місця його дислокації.

На територію Білорусії часто виходив для продовження бойових дій партизанський загін під командуванням М.Й.Місюри — селянина з с. Вичівка Висоцького району Ровенської області. Можливо, це пояснюється і тим, що до його складу крім українців входили і громадяни сусідньої республіки.

З розвитком партизанської боротьби як на території України, так і в Білорусії народні месники обох республік дедалі більше вдавалися до проведення бойових операцій спільними зусиллями. У таких випадках сусіди-білоруси часто виходили за межі БРСР і воювали в північних районах України, а українські партизани — на території Білорусії.

Найяскравішим підтвердженням сказаного може бути вихід восени 1942 р. за завданням командування Червоної армії білоруського партизанського загону на чолі з А.П.Бринським у межі Волинської і Ровенської областей з метою розгортання там всенародної боротьби проти німецько-фашистських загарбників. А.П.Бринський у своїх спогадах з цього приводу писав так: "І от зараз ми йдемо, щоб разом із братами — українськими партизанами — нищити спільного ворога. Ми розлучаємося з рідною Білорусією і ступаємо на рідну землю України, готові цілком присвятити себе боротьбі в ім'я визволення її, як невід'ємної частини... нашої Батьківщини, від німецько-фашистських загарбників".

З прибуттям формування А.П.Бринського місцеві партизанські загони значно активізували свою діяльність і виявили бажання об'єднатися з білорусами. У формування А.П.Бринського влилися загони, очолювані К.М.Алексєєвим, М.П.Конищуком, М.І.Глазовим, Ю.М.Собєсяком, його поповнювало не організоване ще в будь-які партизанські групи місцеве населення. Незабаром українські патріоти спільно з білоруськими почали діяти від Ковеля і Сарн (Волинська і Ровенська області) до Бреста і Пінська (Білорусія).

РЕЙДИ УКРАЇНСЬКИХ З'ЄДНАНЬ НА ТЕРИТОРІЮ БІЛОРУСІЇ

Найкраще бойову допомогу українських партизанів білоруським можна простежити на прикладах організації і діяльності великих партизанських формувань України, зокрема з'єднань, очолюваних С.А.Ковпаком, О.М.Сабуровим, О.Ф.Федоровим, М.І.Наумовим, що виходили на територію Білорусії з метою самозбереження і виконання керівних органів.

У передмові до праці “Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 — июль 1944)” білоруські автори наголошують: “На білоруській землі в різний час воювали партизанські з'єднання, бригади і загони братських республік. По півдню республіки проходили рейдами з'єднання українських партизанів — С.А.Ковпака, О.М.Сабурова, О.Ф.Федорова, П.П.Вершигори... Тут партизани... не тільки забезпечувалися продовольством, але й поповнювали свої ряди, закладали бази, будували аеродроми. Спільно з білоруськими загонами вони штурмували ворожі гарнізони, відбивали натиск карателів”.

Так, велике з'єднання чернігівських партизанів під командуванням О.Ф.Федорова і В.М.Дружиніна після кількох боїв з німецькими та угорськими військами в липні — серпні 1942 р. в Холминському районі на Чернігівщині змушене було під натиском ворога відійти в Злинковські ліси Орловської області, а з середини серпня після кровопролитних боїв з фашистами непрохідними болотами почало відходити в район білоруських лісів. Тут воно було радо зустрінуте сусідами-білорусами. Прибуття українського з'єднання сприяло активізації партизанського руху в Гомельській і Могильовській областях. Українське з'єднання, пройшовши по території Чечерського, Кормського районів Гомельської і Краснопільського, Хотімського районів Могильовської областей, повернуло на землі Брянщини.

Два інших найбільших з'єднання, очолювані С.А.Ковпаком і О.М.Сабуровим, розпочавши 26 жовтня 1942 р. глибокий партизанський рейд по території Сумської, Чернігівської, Київської, Житомирської і Ровенської областей з метою активізування там руху опору окупантам і виведення з ладу залізниць, якими користувався ворог, та різних його військових об'єктів, витримуючи багаторазові сутички з особовим складом ворожих гарнізонів, що траплялися на шляху, 7 листопада в районі містечка Лоев Гомельської області Білорусії підійшли до р. Дніпро.

Навальним ударом українські партизани за участю жителів Лоева і навколишніх районів розгромили і цей гарнізон ворога, оволоділи його переправними засобами. 9 листопада вони були вже на протилежному березі річки. Далі їхній рейд пролягав по землі сусідньої Білорусії, куди противник, незважаючи на насиченість її гітлерівськими гарнізонами, підкидав додаткові військові сили: людський контингент, танки та гармати.

У ніч з 14-го на 15 листопада 1942 р. партизани з'єднання О.М.Сабурова розгромили в райцентрі Хойники великий ворожий гарнізон. Під час бою, що тривав 14 годин, командування окупаційних військ послало гарнізону підкріплення з м. Брагіна, яке партизанам вдалося перехопити на підступах до Хойників і розігнати. Значними були втрати ворога — тільки вбитими 218 чол. Партизани залишили на полі бою 16 товаришів, 25 месників було поранено.

Після форсування р. Прип'ять, здійсненого обома формуваннями 17 і 18 листопада, з'єднання О.М.Сабурова 20 листопада підійшло до сіл Олександрівка і Ремези Поліської області, де мало сутички зі значними силами гітлерівців, а з'єднання С.А.Ковпака того ж дня вишло в район Буйновичів, 22 листопада — в район містечка Корми. У райцентрі Лельчиці цієї ж області в ніч на 26 листопада партизани-ковпаківці ліквідували ворожий гарнізон з особовим складом близько двох батальйонів, підірвали 2 бронемашини, висадили в повітря електростанцію, три заводи, вузол зв'язку, два мости через р. Уборть, звільнили з фашистської в'язниці понад 100 громадян СРСР. За час рейду по території БРСР, що тривав з 17 листопада до виходу з'єднання на кордон Житомирської (УРСР) і Поліської (БРСР) областей, тобто рівно місяць, ними було проведено 18 великих боїв, висаджено в повітря дві залізничні станції, 7 мостів тощо.

На кордоні Житомирської і Поліської областей з'єднання дислокувалися: ковпаківці — в районі населених пунктів Милашевичі, Прибиловичі, Глушкевичі і Копище, тобто фактично на території Білорусії, сабурівці — в районі населених пунктів Селізівка, Руднище, Темне Лядо, Рудня-Сирниця, Рудня-Дубова, здебільшого в межах Житомирської області.

У ході рейду білоруські партизани і місцеве населення чим тільки могли допомагали двом українським з'єднанням: ділилися продуктами, одягом, взуттям, човнами для переправ через річки Дніпро, Прип'ять, Уборть. З числа білоруських громадян набиралися провідники, розвідники, ними поповнювався особовий склад формувань. Так, після

мітингу, організованого командуванням з'єднання С.А.Ковпака в с. Лісне, 26 жителів вступили в його ряди. В цілому ж за час рейду в загони з'єднань влилося 1527 жителів тих районів, по яких проходили ковпаківці і сабурівці. Відтоді понад третину особового складу цих з'єднань становили представники білоруського народу. Якщо врахувати, що за час рейду з'єднання зросли до 4200 партизанів (з'єднання С.А.Ковпака — до 1500, а з'єднання О.М.Сабурова — до 2700 чол.), то в них поряд з українцями і росіянами воювало з ворогом близько півтори тисячі партизанів-білорусів.

Українські ж партизани подавали значну допомогу білоруським патріотам у створенні нових загонів, налагодженні і поживленні боротьби з ворогом, сприяли деяким білоруським загонам у встановленні зв'язку з БШПР. Три загони білоруських партизанів, а саме: "Більшовик" *, ім. К.Є.Ворошилова *, "За Батьківщину" * одержали від ковпаківців три рації, станковий кулемет, дві ПТР, кілька автоматів та гранати.

Уповноважений ЦК КП(б)Б по Єльському району Поліської області Є.О.Татаров, оцінюючи допомогу партизанів з'єднань С.А.Ковпака і О.М.Сабурова побратимам Білоруського Полісся, повідомляв у ЦК: "У двадцятих числах листопада 1942 року ми зустрілися зі з'єднаннями українських партизанів Ковпака і Сабурова. Від них дізналися багато про що і багато чому навчилися".

У районі своєї дислокації з'єднання С.А.Ковпака і О.М.Сабурова спільно з загонами Ровенської і Житомирської областей, а також з білоруськими формуваннями розпочали активні бойові дії, зокрема по зруйнуванню найважливіших для ворога комунікаційних об'єктів, знищенню гарнізонів противника. В результаті їхньої діяльності в чотирикутнику Туров — Олевськ — Овруч — Мозир, що охоплював території 14 районів південної Білорусії і північної частини Житомирської області, утворився партизанський край площею до двох тисяч квадратних кілометрів. На території, що окреслювалася ним, проживало близько 200 тисяч українського і білоруського населення.

Протягом тривалого часу цей край був надійним тилом українських і

* Маються на увазі загони, що діяли на шляху просування з'єднання С.А.Ковпака, адже в Білорусії було 13 загонів під назвою "Більшовик", 36 - ім. К.Є.Ворошилова, 21 - "За Батьківщину". Див.: Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С.677., 678, 680, 681, 682, 690.

білоруських патріотів. Тут повновладними господарями були українські партизанські формування під командуванням В.А. Андрєєва, В.А. Бєгми, А.М. Грабчака, С.Ф. Маликова, Я.І. Мельника, М.І. Наумова, А.З. Одухи, О.М. Сабурова, Р.Я. Сатановського, О.Ф. Федорова, І.І. Шитова та білоруські загони і бригади Єльського, Мозирського, Лельницького, Петриковського та інших районів Поліської і Пінської областей БРСР. Влаштований тут 1 березня 1943 р. з'єднанням О.М. Сабурова аеродром (поблизу с. Дуброва Лельницького району БРСР) сприяв налагодженню зв'язків партизанів обох республік з радянським тилом. У звіті партизанського з'єднання Південно-Прип'ятської зони Поліської області БРСР підкреслюється: "Маючи посадочну для літаків площадку в Лельницькому районі, українські партизани відправляли на "Велику землю" поранених білоруських партизанів, ділилися літературою, обмінювалися розвідувальними зведеннями".

За три місяці на аеродромі приземлилося 130 літаків, які з радянського тилу доставляли для партизанів обох сусідніх республік зброю, боєприпаси, медикаменти, різну літературу.

У краї проводилася велика підготовча робота партизанів обох республік до наступних бойових операцій, звідси українські партизанські формування вирушали в рейди як по окупованих територіях України, так і в Молдавію, і за межі СРСР.

У білоруському Поліссі, в районі дислокації з'єднання С.А. Ковпака, відбулася зустріч українських партизанів з народними месниками партизанського з'єднання Пінської області БРСР, очолюваного В.З. Коржем. Партизани-сусіди обмінялися досвідом боротьби в тилу гітлерівців і розвідувальними даними. Для встановлення зв'язків на рівні командування двох з'єднань уповноважений ЦК КП(б)У І.К. Сиромолотний, С.А. Ковпак і його комісар С.В. Руднев 19 грудня 1942 р. в радіограмі до партизанів Білорусії подякували за проявлену ними ініціативу щодо встановлення таких зустрічей з українськими партизанами і повідомили про направлення в білоруське з'єднання своїх представників для налагодження контактів. В.З. Корж у січні 1943 р. пропонував командуванню українського з'єднання накреслити план спільних дій. А вже 15 січня С.А. Ковпак у листі на ім'я уповноваженого ЦК КП(б)У та БШПР по Пінській області О.Ю. Клещева просив "повідомляти місцезнаходження противника, звідки він прибув, його сили, дислокацію Ваших підрозділів для того, щоб можна було нанести противнику удар там, де він його не чекає і де це нам вигідно".

У другий період війни білоруська земля продовжувала бути вірним пристановищем для багатьох українських партизанських формувань. Українські партизанські з'єднання при підтримці білоруського населення і партизанів тут часто розпочинали свої історичні рейди і тут же інколи й завершували їх.

Взимку й наповесні 1943 р. по території Білорусії пройшли, здійснюючи рейди, партизанські з'єднання С.А.Ковпака, М.І.Наумова, І.Я.Шушпанова, Я.І.Мельника, О.Ф.Федорова.

Першим розпочало свій рейд з'єднання партизанських загонів під командуванням С.А.Ковпака. 2 лютого 1943 р. ковпаківці вийшли з-під Ляховичів (Білорусія), у районі с. Зарічне Ровенської області перетнули кордон України, пройшли по території Ровенської, Житомирської і Київської областей, в районі білоруського населеного пункту Рєчиця, що поблизу Чорнобиля, знову вийшли на білоруські землі, просунулися північно-західніше Мозиря, різко повернули на південь і закінчили рейд 25 травня 1943 р. поблизу білоруського населеного пункту Руднище Поліської області, недалеко від білорусько-українського кордону.

На шляху рейду з'єднання провело понад 10 важких боїв із німецько-фашистськими окупантами. Знаходячись у районі Аревичів Поліської області Білорусії, за допомогою білоруських партизанських загонів і місцевого населення контролювало протягом квітня і частково травня судноплавство на р. Прип'ять, в результаті чого було потоплено 13 суден противника. В квітні ковпаківці спільно з партизанами Чернігівсько-Волинського і Вінницького з'єднань (перше в цей час перебувало в рейді, друге підключилося до рейду з'єднання С.А.Ковпака в ході його здійснення), а також партизанами окремого білоруського загону ім. Г.І.Котовського під командуванням О.Ю.Михневича розгромили опорний пункт гітлерівців у м. Брагін Поліської області.

Білоруський партизан А.І.Трухевич - з 7 серпня 1943 р. командир 136-го загону 130-ї Петриковської бригади Поліської області Білорусії, згадуючи про ті часи, засвідчував: "Ми діяли пліч-о-пліч із партизанами-українцями. Неодноразово партизанські стежки зводили білорусів із партизанами з'єднання С.А.Ковпака. У нас не було тоді свого аеродрому, свого зв'язку з Великою землею. Ковпаківці допомогли нам переправити на Велику землю поранених, ділилися з нами продуктами і зброєю, приходили на поміч, коли каральні експедиції ворога мали на меті знищити наш загін. Пам'ятаю одну операцію, яку провели з українцями в районі станції Мулярівка. Як діяли тоді наші друзі, скільки нищівних

ударів завдали ворогу!..”.

25 лютого 1943 р. з Хинельських лісів Орловської області вийшло рейдом українське кавалерійське з'єднання партизанських загонів під командуванням М.І.Наумова. Рухаючись на південь, воно йшло спочатку по території Росії, північно-західніше Білопілья Сумської області перетнуло російсько-український кордон, пройшло по південних степових областях України, а саме: по території Сумської, Полтавської, Кіровоградської, Одеської, Вінницької, Київської, Житомирської областей, північно-західніше Чорнобиля Київської області перетнуло українсько-білоруський кордон і в районі білоруського населеного пункту Радін 5 квітня 1943 р. завершило свій рейд.

Того ж дня виступили в рейд з району с.Червоне Михайло-Кошубинського району Чернігівської області загони І.Я.Шушпанова і Я.І.Мельника. Спочатку партизани йшли по території Чернігівської області, північно-західніше райцентра Любеч перетнули кордон із Білорусією, а далі просувалися виключно по білоруській території. Закінчили рейд 24 квітня в білоруському населеному пункті Марківське Поліської області.

З'єднання О.Ф.Федорова вийшло рейдом 11 березня з-під с. Єліне Щорського району Чернігівської області і завершило його, йдучи здебільшого по білоруській території, 26 квітня поблизу білоруського населеного пункту Тартак Поліської області.

Успішні бойові дії українських і білоруських партизанів змусили окупантів вдатися влітку 1943 р. до каральних акцій проти тих із них, що дислокувалися в партизанському краї, здебільше в Лельчицькому, Туровському і Мозирському районах Поліської області Білорусії і в Олевському районі Житомирської області України. Проти партизанів було кинуте понад 30 тис. військ СС, поліції, “козаків” та союзників-угорців. Головною метою цієї акції було уберегти від партизанів надзвичайно цінні у воєнному відношенні ділянки залізничної мережі Брест — Гомель, Сарни — Олевськ — Чернігів.

Під натиском ворога українські партизани були змушені відійти зі своїми основними силами з цієї місцевості, залишивши на насиджених місцях лише окремі невеликі загони і групи, але продовжували спільно з білорусами в інших районах цієї республіки вести бойові дії згідно з погодженими планами, здійснювати розвідку, готувати резерви. В ніч із 24-го на 25 липня об'єднаними силами білоруських і українських партизанів (сабуровців) вдалося після відповідної підготовки розгромити гарнізон

ворожих військ у білоруському населеному пункті Давид-Городок. Було знищено, зокрема, міську управу окупаційних властей, комендатуру СД, будівлю жандармерії і поліції, різні склади, зруйновано міст через р. Горинь завдовжки 120 м, захоплено великі трофеї.

Інші ж українські партизанські з'єднання на чолі з М.А.Рудичем, Є.І.Мирковським і Г.Ф.Покровським спільно з очолюваним В.П.Яромовим білоруським загonom ім. С.М.Кірова партизанського з'єднання Південно-Прип'ятської зони Поліської області завдали відчутного удару по опорному пункту гітлерівців у м. Наровля БРСР. Об'єднаним силам українських і білоруських партизанів вдалося знищити всі окупаційні установи гітлерівців і приміщення наровлянської поліції, захопити значні трофеї, серед яких 70 підвід з продуктами.

Літні і осінні (1943 р.) рейди великих українських партизанських формувань були також тісно пов'язані з територією сусідньої Білорусії. З Поліської області цієї республіки 12 червня вийшли рейдом (на Прикарпаття) ковпаківці, влітку і восени — з'єднання під командуванням Я.І.Мельника і Д.Т.Бурченка (2-й і 3-й рейди). У вересні під час здійснення рейду по території Білорусії пройшло з'єднання під командуванням М.І.Шукаєва.

У другий період війни активно діяло на території Білорусії з'єднання українських і білоруських партизанських загонів під командуванням М.М.Таранушенка (у серпні 1943 р. до складу Чернігівського формування увійшли два білоруські загани із сусіднього Комаринського району Поліської області — ім. В.І.Чапаєва та ім. К.Є.Ворошилова). Наявність у з'єднанні значної кількості білоруських партизанів і спільність боротьби обох народів побуджувала його командування до організації бойових дій і на території цієї республіки, зокрема в Комаринському, Хойницькому і Брагинському районах Поліської області. Партизанами з'єднання на Чернігівщині і в Поліській області БРСР проведено 40 боїв з противником, підірвано 14 його ешелонів, знищено 102 автомашини, 6 танків, 2 літаки,

* У деяких працях українських істориків помилково зазначається, що В.П.Яромов у вказаний час очолював 27-му Наровлянську бригаду ім. С.М.Кірова Поліської області. Остання була створена згідно з наказом по партизанському з'єднанню Південно-Прип'ятської зони лише 20 жовтня 1943 р. Див.: Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С.664, 665.

16 пароплавів і барж, захоплено значні трофеї. Ворог недорахувався в ході боїв із цим партизанським формуванням 4600 своїх військовослужбовців.

1944-й р. також насичений яскравими прикладами активних бойових дій українських партизанів на території Білорусії.

Передусім слід сказати про два рейди 1-ї Української партизанської дивізії імені Двічі Героя Радянського Союзу С.А.Ковпака під командуванням П.П.Вершигори.

Під час Львівсько-Варшавського рейду партизанська дивізія, виступивши 5 січня 1944 р. із с. Собичине Олевського району Житомирської області, пройшла з боями в північно-західному напрямі до кордону з Білорусією і перетнула його. В білоруському м. Столін у ніч з 9-го на 10 січня мала перший великий бій з ворогом на шляху рейду. Він був проведений 5-м стрілецьким батальйоном під командуванням П.М.Воронька та А.К.Цимбала. Партизани вночі форсували р. Горинь і увірвалися на північно-західну околицю міста. Операція здійснювалася спочатку згідно з планом, аж поки партизани не натрапили на батальйон власців. Останні були надіслані сюди заздалегідь із Давид-Городка німецьким командуванням, повідомленим про наступ партизанів агентами гітлерівців, які перебували в загоні ім. М.І.Кутузова. Бій затягнувся, в результаті його було знищено кілька десятків солдатів і офіцерів ворога, з будинку гебітскомісаріату були взяті цінні документи, захоплено й вивезено склади продовольства та інші трофеї. Бої окремого батальйону партизанської дивізії відволікли на себе ворожі війська, розміщені в тих районах, і дозволили основному складу дивізії наступної ночі переправитися через річку.

Після бою під Століним з'єднання сумських партизанів згідно із завданням повернуло в південно-західному напрямі, пройшло з боями по Ровенській, Волинській і Львівській областях, з 9 лютого по 18 березня — по території Польщі і північніше білоруського населеного пункту Дрогичин знову вийшло на землі Білорусії. Тут, на території Белостоцької, Брестської, Пінської областей, партизани дивізії мали ряд великих і менш значних боїв з фашистськими військами, в ході яких обидві сторони зазнали значних втрат. Особливо запеклим був бій у районі с. Панасюки Брестської області.

31 березня дивізія зупинилася в районі містечка Моталь Пінської області. Рейд на цьому було завершено, але в перших числах квітня у зв'язку з ворожою операцією по звільненню названого містечка та

прилеглих до нього сіл від українських і білоруських партизанів і проханнями останнім будь-що відстояти цей населений пункт як такий, що є єдиним виходом для значної кількості білоруських партизанських загонів і з'єднань із партизанського району в район противника, провела тут великий бій з ворогом, що призвів до значних втрат з обох сторін.

18 квітня частина дивізії передислокувалася у Великий Рожин. За час рейду нсю було проведено з ворогом 139 боїв.

22 червня 1944 р. 1-а Українська партизанська дивізія з району білоруських населених пунктів Десниковичі — Ясенець, що поблизу Великого Рожина, вирушила у свій новий — Німанський рейд, який згідно із задумом — нанесення удару по ворогові на комунікаціях Брест — Барановичі, Черемха — Вовковиськ, Брест — Черемха — Белосток — обмежувався лише землями Білорусії. В ході рейду українське партизанське з'єднання провело ряд боїв із противником на території Пінської, Барановицької і Белостоцької областей. Найбільші з них були поблизу населених пунктів Синявка, Задвія, Мир, Турець, Мости, Грегоровце. Закінчила Німанський рейд дивізія 24 липня 1944 р. поблизу с. Вітового Белостоцької області, пройшовши таким чином 1100 кілометрів шляху. Під час майже 90 малих і великих боїв з ворогом партизани знищили 2360 гітлерівців, поранили 393 і 271 взяли в полон.

В ході рейду українське партизанське з'єднання в ближньому тилу гітлерівців діяло у співдружності з білоруськими партизанами, а в смузі радянсько-німецького фронту - спільно з Червоною армією, подаючи їй велику допомогу в наступові на центральній ділянці фронту. Внаслідок боїв, що виснажували сили ворога, з'єднанням було відвойовано у німецько-фашистських військ плацдарм близько 20 кілометрів вздовж лінії фронту та 5 кілометрів завглибшки і утримано його до приходу передових частин Червоної армії, а також збережено для неї 186-метровий міст через р. Німан.

Слід наголосити, що на взаємодії партизанів двох республік, особливо тих, що діяли в прикордонних районах України і Білорусії, нерідко негативно позначалися тертя між УШПР, з одного боку, і Центральним і Білоруським штабами, — з другого, з приводу використання формувань у бойових діях. Деякі партизанські загоны часто-густо одержували одночасно від керівництва вказаних штабів взаємовиключаючі накази і різні настанови. Так, білоруський партизанський загін ім. С.М.Кірова під командуванням В.П.Яромова, що діяв у Наровлянському районі Поліської області, восени 1943 р. встановив тісні бойові контакти з УШПР

і від нього одержав завдання вийти в район Шелетівки, але на вимогу заступника начальника БШПР згадуваного вище І.П.Ганенка ці контакти були перервані. Він же в листі на ім'я начальника УШПР Т.А.Строкача від 19 листопада 1943 р. вимагав вжити відповідних заходів і щодо командира з'єднання українських партизанських загонів М.Г.Салая, який нібито намагався підпорядкувати собі білоруський партизанський загін ім. С.М.Будьонного (27-а Наровлянська бригада ім. С.М.Кірова Поліської області) на чолі з депутатом Верховної Ради Білорусії Л.Ю.Макаренком, що діяв у Наровлянському районі цієї області.

Концептуально відрізнялися і позиції УШПР і БШПР стосовно організації партизанських загонів як бойових одиниць. Якщо умови в Україні вимагали від особового складу партизанських формувань великої підготовки та дисципліни, і УШПР через це при створенні партизанських загонів робив ставку на їхню компактність, а дисциплінованість партизанів у них мало чим відрізнялася від дисциплінованості військовослужбовців частин Червоної армії, то БШПР всіляко заохочував, чому сприяли, звичайно, можливості території, масовість своїх партизанських одиниць, завдаючи часто шкоди їхній боєздатності. Тому рейди українських партизанських з'єднань на територію Білорусії благотворно впливали, як зазначено вище, як на активізацію бойової діяльності білоруських партизанів, так і на зміцнення їхньої військової дисципліни.

З іншого ж боку, перебування на білоруській землі українських з'єднань змусило командування їх переглянути свої погляди на організацію народної боротьби в тилу гітлерівців. Зокрема, уповноважений ЦК КП(б)У в з'єднанні С.А.Ковпака І.К.Сиромолотний писав до УШПР: "Тут (у Білорусії. — *Н.Р.*) багато сіл, в яких немає зовсім поліцейських, а старости виявилися радянськими людьми і подавали нам всіляку допомогу. Ми змушені були видати наказ... у якому говорилося про необхідність зміни ставлення особового складу загону до місцевого самоврядування, зокрема до поліції".

Зазначимо, що на взаємовідносини партизанів двох республік під час війни впливали й інші фактори, які понині не знайшли належного висвітлення в історичній літературі. Зокрема, відомо, що в агресії проти СРСР гітлерівці немало ставку робили на розпалювання міжнаціональних конфліктів. З цією метою командування вермахту для проведення каральних операцій в Білорусії направляло "українські" поліцейські формування і навпаки — "білоруські" в Україну.

Відомо також, що значна частина Брестської, Пінської і Гомельської областей була включена окупаційними властями в рейхскомісаріат “Україна”, а це означало, що на цих білоруських територіях був створений “український” апарат, “українська” поліція, проводилася “українська” національна політика. Все це, на думку гітлерівців, повинно було хоч якимось чином негативно відбитися на національних почуттях певної частини білоруського населення. Але радянському керівництву двох народів вдалося уникнути конфліктів на цій основі.

ВИСНОВКИ

Отже, близько 15 тис. представників українського народу, які через різні обставини довоєнного і воєнного часу опинилися на білоруській землі і згодом включилися там у партизанську боротьбу, а також об'єднання українських партизанських сил, що виходили на територію Білорусії з метою проведення бойових дій з ворогом, зробили значний внесок у становлення і розвиток партизанського руху в сусідній республіці.

Наші співвітчизники при підтримці місцевого населення вливалися в уже діючі білоруські партизанські формування або самі створювали нові загони. Певна кількість громадян, особливо з числа військовослужбовців діючої Червоної армії, які встигли збагатитися досвідом боротьби з ворогом у перші дні війни, займали в білоруських партизанських загонах і об'єднаннях провідні посади. Число їх поповнювали й партизани українського походження, які входили до складу груп 4-го Управління НКВС, Розвідувального управління Генерального штабу Червоної армії, ЦК ВЛКСМ, ініціативних груп БШПР, засланих у тил ворога на територію Білорусії. Переважна ж більшість громадян українського походження перебувала в білоруських загонах на посадах рядових партизанів.

У сусідній республіці українці і вихідці з України — представники командно-політичного складу партизанських формувань поддали місцевому керівництву значну допомогу в створенні загонів і великих об'єднань їх, у бойовій підготовці партизанів, в удосконаленні тактики боротьби з ворогом, продемонстрували високу військову майстерність в умінні вірно оцінювати обстановку і приймати точні рішення, в розробці планів бойових операцій, в організації оборони партизанських територій, під час застосування засад, у проведенні рейдів і наступальних боїв, налагодженні розвідувальної і диверсійної діяльності партизанів, здійсненні наскоків на об'єкти ворога. Більшість з них зарекомендувала

себе мужніми й ініціативними командирами. Рядові ж партизани проявили хоробрість, героїзм, відвагу, за що ті й інші удостоєні високих нагород Батьківщини.

Значний вклад в організацію і розвиток партизанської боротьби в Білорусії внесли й українські партизанські формування сусідніх із Білорусією північних районів України, що в разі потреби перетинали українсько-білоруський кордон, йдучи на допомогу сусідньому народові, або ж виходили туди з метою самозбереження і врешті-решт там продовжували боротьбу з ворогом спільно з сусідами-білорусами.

Важливим для білоруського народу був і вихід у республіку великих українських партизанських з'єднань. Їхнє тривале перебування там сприяло встановленню зв'язків деяких білоруських формувань із БШПР, а рейди, здійснені по території республіки, активізували боротьбу з ворогом. Кривопролитні бої з німецько-фашистськими загарбниками, нав'язані їм українськими партизанами спільно з білоруськими месниками, допомога побратимам продуктами, зброєю, боєприпасами, спорядженням, медикаментами тощо сприяли встановленню тісного бойового єднання, що стало запорукою успішних бойових дій партизанів сусідніх республік з окупантами.

Вдячний білоруський народ зберіг про представників українського народу — учасників партизанського руху в Білорусії добру пам'ять у назві своїх партизанських формувань, населених пунктів, вулиць, провулків, шкіл, колгоспів, а також у своїх серцях.

ПРИМІТКИ

¹ Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945 : Энцыклапедыя. - Мінск, 1990. - С. 10.

² Хацкевич А.Ф., Крючок Р.Р. Становление партизанского движения в Белоруссии и дружба народов СССР. - Минск, 1980. - С. 228.

³ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944): Краткие сведения об организационной структуре партизанских соединений, бригад (полков), отрядов (батальонов) и их личном составе. - Минск, 1983. - С. 4.

⁴ Партизанское движение в Белоруссии // Великая Отечественная война, 1941—1945: Энциклопедия. - М., 1985. - С. 533.

⁵ Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 14, 16.

⁶ Ганенка Іван Пятровіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-

1945... - С. 151.

- 7 *Казінец Ісай Павлович* // Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2-х т. - М., 1987. - Т. 1. - С. 606; *Казінец Ісай Паулович* // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 233.
- 8 Національний архів Республіки Біларусь, ф. 3500, оп. 9, спр. 1280, арк. 1, 2, 7-9, 17 (далі - НА - РБ); *Симонова О.* Коммунист живет для людей: (О Тимчуке И.М.) // Люди легенд: Очерки о партизанах и подпольщиках Героях Советского Союза. - М., 1974. - Вып. 5. - С. 364-376; Их подвиг бессмертен: Очерки о Героях Советского Союза - уроженцах Волынской, Закарпатской, Ивано-Франковской, Львовской, Ровенской, Тернопольской и Черновицкой областей. - Львов, 1983. - С. 109-112; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 467, 468, 477, 480; Навечно в сердце народном. - 3-е изд., доп. и испр. - Минск, 1984. - С. 515; Партийное подполье в Белоруссии, 1941—1944. Минская область и Минск: Страницы воспоминаний. - Минск, 1984. - С. 317-331.
- 9 НА РБ, ф. 3500, оп. 9, спр. 1271, арк. 1, 6; Російський центр збереження, вивчення документів новітньої історії. - Ф. 69, оп. 8, спр. 27, арк. 52 (далі - РЦЗВДНІ); *Нехай Рыгор.* Под знаменем Октября // Люди легенд... - М., 1965. - Вып. 1. - С. 157-170; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 4, 625, 628-630; *Лукаш И.М.* Солдаты славы не искали: Очерки о Героях Советского Союза - уроженцах Запорожской области. - Днепропетровск, 1984. - С. 249-252; Навечно в сердце народном... - С. 398; *Паулоускі Фёдар Іларыёнавіч* // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С.490.
- 10 *Бірюков Леонід Павлович* // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944) ... - С. 463, 464; *Біркуоу Леанід Пауловіч* // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941- 1945... - С. 86.
- 11 НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 89, арк. 13-16; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944) ... - С. 375; *Захарова Александра Нічыпарауна* // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941- 1945... - С. 218.
- 12 *Корчев М.С.* Годы огневые. - К., 1979. - С. 72; *Хацкевич А.Ф.*, Крючок Р.Р. Становление партизанского движения в Белоруссии... - С. 247, 248.
- 13 *Арсеньев А.Я., Арсеньева А.П.* Псковичи - Герои Советского Союза. - Л., 1983. - С. 203, 204; *Летописцы боевого подвига.* - Минск, 1985. - С. 322- 332; *Амельянюк Уладзімір Сцяпанавіч* // Беларусь У Вялікай

- Айчынной вайне, 1941- 1945... - С. 37; Говорят погибшие герои: Предсмертные письма советских борцов против немецко-фашистских захватчиков (1941-1945 гг.) . - 9-е изд., доп. - М., 1990. - С. 227, 228.
- ¹⁴ Хацкевич А.Ф., Крючок Р.Р. Становление партизанского движения в Белоруссии ... - С. 204.
- ¹⁵ Волостнов Н. Тропой отважных // Люди легенд... - Вып. I. - С. 146-156; Тюльников Л.К., Басович Я.И. Герои Советского Союза - горьковчане. - 2-е изд., перераб. и доп. - Горький, 1981. - С. 42; Навечно в сердце народном... - С. 73; Гордость и слава Подолии: Очерки о Героях Советского Союза - уроженцах Хмельницкой области. - Львов, 1985. - С. 45-49.
- ¹⁶ За край родной: Воспоминания партизан и подпольщиков Барановичской области. - Минск, 1978. - С. 11, 12, 139-143; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 5, 28-30.
- ¹⁷ Скрынник Иван Несцеравіч // Беларусь у Вялікай Айчынной вайне, 1941-1945... - С. 563.
- ¹⁸ Антоненко Євген Микитович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 231, 232.
- ¹⁹ Балан Микола Харлампійович // Картотека НА РБ; Балан Мікалай Харлампавіч // Беларусь у Вялікай Айчынной вайне, 1941-1945... - С. 55.
- ²⁰ Гриценевич Яків Платонович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 113, 417.
- ²¹ Дудковський Борис Осипович // Картотека НА РБ.
- ²² Ключко Северин Северинович // Картотека НА РБ.
- ²³ Ганзенко Семен Григорович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 37, 38; Ганзенка Сямён Рыгоровіч // Беларусь у Вялікай Айчынной вайне, 1941-1945... - С. 151.
- ²⁴ Ермак Микола Іванович // Картотека НА РБ.
- ²⁵ Запорожець Андрій Порфірійович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... С. 188, 269, 273.
- ²⁶ Іонко Данило Тимофійович // Картотека НА РБ.
- ²⁷ Артеменко Макар Григорович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 133, 135, 159.
- ²⁸ Ващенко Павло Семенович // Картотека НА РБ.
- ²⁹ Бринский А. Бородач (О Щербине В.В.) // Люди легенд... - Вып. 5. - С. 502.

- ³⁰ Там само. - С. 495-509; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 23, 95; Шчарбіна Васіль Васілевіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 643.
- ³¹ Бичок Олег Сергійович // Картотека НА РБ; Церковный М.Ф., Шиганов А.Д., Юрьев Б.Ф. Героев подвиги бессмертны. 2-е изд. - К., 1982. - С. 47, 48; Навечно в сердце народном... - С. 83.
- ³² Навечно в сердце народном... - С. 118; Гнідаш Кузьма Савельевіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 169.
- ³³ Щипун Иван Валентинович // Золотые Звезды: Книга о Дважды Героях и Героях Советского Союза, уроженцах Днепропетровщины. - Днепропетровск, 1967. - С. 404, 405; За линией фронта // И генерал, и рядовой...: Очерки о Героях Советского Союза, уроженцах Днепропетровской области. - Днепропетровск, 1983. - С. 550, 551.
- ³⁴ Казицкий А., Розенберг Л. В Смоленском "треугольнике": (Об Озмители Ф.Ф.) // Люди легенд... - Вып. 4. - С. 286-295; Давыдов И. Командир "Грозного" // Их именами названы заставы. - Алма-Ата, 1979. - С. 303-308; Навечно в сердце народном... - С. 387; Азміцель Фёдар Фёдаравіч; Партызанскі атрад "Артур" // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 27, 463.
- ³⁵ НА РБ, ф. 3500, оп. 19, спр. 17, арк. 26; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 509.
- ³⁶ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 401; Качуеускі Павел Паулавіч / / Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 261.
- ³⁷ Давыдов И. Командир "Грозного"... - С. 303-308; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 510; Навечно в сердце народном... - С. 111, 387; Верольская В. В тылу врага // Золотые звезды Чечено-Ингушетии: Очерки о Героях Советского Союза. - 3-е изд., доп. - Грозный, 1985. - С. 59-65.
- ³⁸ Бринский А. Бородач (О Щербине В.В.) // Люди легенд... - Вып. 5. - С. 508.
- ³⁹ Клименок Максим Александрович // Картотека НА РБ; Клімянок Максим Аляксандравіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 266.
- ⁴⁰ Кривенко Иван Павлович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 387.
- ⁴¹ НА РБ, ф. 3500, оп. 9, спр. 1246, арк. 8-11, 13, 15, 17, 18, 23, 24, 26, 27,

30, 34-36; РЦЗВДНІ, ф. 69, оп. 8, спр. 27, арк. 44.

⁴² Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 407, 411-413; Шастапалау Мікалай Анісімавіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 636.

⁴³ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 100; Самуцін Васіль Емяльянавіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 554.

⁴⁴ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 156, 458; Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны: в 3-х т. Минск, 1985. - Т.3. - С. 331, 333.

⁴⁵ НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 106, арк. 305-309, 311, 313, 315, 316; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 564, 565.

⁴⁶ Гапонов Захар Платонович // Картотека НА РБ; Гапонау Захар Платонович // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 152.

⁴⁷ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 536; Падалаян Фядот Пракопавіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 391.

⁴⁸ НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 15, арк. 179, 180, 185-187, 192, 195.

⁴⁹ Еременко Василь Григорович // Картотека НА РБ; РЦЗВДНІ, ф. 69, оп. 8, спр. 164, арк. 13, 117 (материал про С.С.Сумченка і Ф.Ф.Тараненка); Марыняка Іван Паулавіч, Панамароу Аркадзь Мікалаевіч, Пуставіт Фёдар Цярэнцьевіч, Тараненка Фёдар Фёдаравіч, Сцефанюк Леанід Пятровіч, Шашура Андрэй Сямёнавіч, Якавенка Уладзімір Кірылавіч, Яременка Васіль Рыгоровіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 332, 394, 511, 583, 588, 637, 649, 651.

⁵⁰ Баркан В., Плешевеня В. Страницы из жизни Дмитрия Гуляева / Люди легенд... - Вып. I. - С. 342-349; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 138, 420, 440-442, 453; Навечно в сердце народном... - Минск, 1984. - С. 136; Гуляеу Дзмітрый Цімафеевіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 182.

⁵¹ Навечно в сердце народном... - С. 417; Пакроўскі Георгій Фёдаравіч / Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 392.

⁵² Аслёзов С. Из искры - пламя! (О Филипских Е.Ф.) // Люди легенд... - Вып. 5. - С. 403-417; Трокаев А.А. Герои пламенных лет: Очерки о Героях Советского Союза - уроженцах Донецкой области. Донецк, 1985. - С. 526-529; Парызанская брыгада "Полымя", Філіпскіх Яуген Фёдаравіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С.

- ⁵³ НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 44, арк. 241-262; Подвиги их бессмертны: О подпольной борьбе советских людей в захваченных фашистскими оккупантами городах и селах Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (1941-1944). - Минск, 1978. - С. 74; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 5, 457, 467, 468; Варанянскі Васіль Трафімавіч // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 115.
- ⁵⁴ НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 60, арк. 71-98; *Калинин П.* Участие советских воинов в партизанском движении Белоруссии // Воен.-ист. журн., 1962, № 10. - С. 26, 27; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 521, 538.
- ⁵⁵ НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 122, арк. 171-188; ф. 3793, оп. 1, спр. 3, арк. 184; ф. 4942, оп. 1, спр. 1, арк. 27; *Жулянин Я., Пожняков И., Лузгин В.* Без линии Фронта, - Минск, 1975. - С. 50; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 335, 336.
- ⁵⁶ Велигин Василь Афанасійович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 141, 142, 632, 633.
- ⁵⁷ Мисник Григорій Петрович // картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 438, 439.
- ⁵⁸ Карнаухов Иван Иванович // Картотека НА РБ.
- ⁵⁹ НА РБ, ф. 300, оп. 5, спр. 412, арк. 1, 16, 19, 40; ф. 3500, оп. 2, спр. 374, арк. 5, 19; оп. 8, спр. 58, арк. 224-234; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 62, 63, 78.
- ⁶⁰ Дудко Григорій Андрійович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 22, 130, 131, 149; Дудко Рыгор Андрэвіч / Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 204.
- ⁶¹ Каспрук Станіслав Павлович // Картотека НА РБ.
- ⁶² Волгов Василь Павлович, Коваль Тимофій Спиридонович, Королевський Михайло Дмитрович, Лимаєв Петро Петрович // Картотека НА РБ.
- ⁶³ НА РБ, ф. 3500, оп. 5, спр. 146, арк. 3, 98; Адаменко Иван Євлампійович, Гужевський Віктор Федорович, Дубінін Андрій Федорович, Журенко Григорій Павлович, Кириченко Борис Савелійович, Когут Иван Макарович, Куніцин Олександр Львович, Олійник Анатолій Михайлович // Картотека НА РБ; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 42, 114-

116, 133, 149, 150, 438, 439, 457, 486, 508.

⁶⁴ Аслёзов С. Из искры - пламя! (О Филипских Е.Ф.)... - С. 490, 410.

⁶⁵ НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 248, арк. 32, 40.

⁶⁶ РЦЗВДНІ, ф. 69, оп. 8, спр. 163, арк. 53; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 244, 245.

⁶⁷ РЦЗВДНІ, ф. 69, оп. 8, спр. 163, арк. 70.

⁶⁸ Там само, спр. 164, арк. 13.

⁶⁹ Там само, арк. 110; партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 554-556.

⁷⁰ РЦЗВДНІ, ф. 69, оп. 8, спр. 164, арк. 117; спр. 27, арк. 34.

⁷¹ Там само, арк. 124.

⁷² Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков... - Т.3. - С. 340; Тапівалдыеу Мамадалі // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941-1945... - С. 587, 588.

⁷³ Кузьменко В.И. Советская интеллигенция в партизанском движении в Белоруссии, 1941-1944 гг. - Минск, 1991. - С. 79.

⁷⁴ Там само. - С. 59.

⁷⁵ Там само. - С. 83.

⁷⁶ Там само. - С. 88.

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Там само. - С. 89.

⁷⁹ Плешевеня В. "Кавказ" в Минске // Вечерний Минск, 1990. - 9 сентября.

⁸⁰ Ловецкий П.С. Партизан Зигмунд Косецкий // В едином строю: Воспоминания участников партизанского движения в Белоруссии, 1941-1944. - Минск, 1970. - С. 307-313.

⁸¹ НА РБ, ф. 3500, оп. 8, спр. 248, арк. 29-31, 68-72, 77-81; Матеріали експозицій Білоруського державного музею історії Великої Вітчизняної війни.

⁸² НА РБ, ф. 3500, оп. 4, спр. 22, арк. 114, 117, 261, 263, 264.

⁸³ Там само, арк. 67, 107, 143.

⁸⁴ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 232.

⁸⁵ НА РБ, ф. 3500, оп. 5, спр. 146, арк. 66, 83.

⁸⁶ Там само, арк. 70, 76, 77, 154.

⁸⁷ Там же, арк. 84, 122, 154.

⁸⁸ Там само, арк. 17, 41, 53, 58, 84, 106, 109, 130.

⁸⁹ Там само, арк. 90, 139.

⁹⁰ Там само, арк. 98.

⁹¹ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 409.

- ⁹² РЦЗВДНІ, ф. 69, оп. 8, спр. 30, арк. 11.
- ⁹³ *Там само*, спр. 32, арк. 11, 13.
- ⁹⁴ *Там само*. Арк. 16, 17.
- ⁹⁵ *Там само*, арк. 18.
- ⁹⁶ НА РБ, ф. 3500, оп. 12, спр. 10, арк. 18, 19.
- ⁹⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 22, спр. 58, арк. 37 (далі - ЦДАГО України).
- ⁹⁸ *Там само*, ф. 62, оп. 1, спр. 42, арк. 236.
- ⁹⁹ РЦЗВДНІ, ф. 69, оп. 8, спр. 32, арк. 14, 15.
- ¹⁰⁰ Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг.: В 3-х т. - Т.І. - К., 1975. - С. 328.
- ¹⁰¹ *Д у д к о І.П.* Бойова взаємодія українських, російських і білоруських партизанів у роки Великої Вітчизняної війни // Український історичний журнал, 1972. - № 9. - С. 32, 33.
- ¹⁰² *К и з я Л.Є.* Народні месники: З історії партизанського руху на Ровенщині. - Львів, 1960. - С. 61, 63.
- ¹⁰³ *Б е г м а В.А., К и з я Л.Є.* Шляхи нескорених. - К., 1977. - С. 50, 53, 54.
- ¹⁰⁴ *Б р и н с ь к и й А.П.* По той бік фронту. - К., 1976. - С. 186.
- ¹⁰⁵ *С а в ч у к П.О.* Бойова співдружність українських і білоруських партизанів у роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) // Український історичний журнал. - 1982 - № 10. - С. 74.
- ¹⁰⁶ Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 16.
- ¹⁰⁷ *Д у д к о І.П.* Бойова взаємодія українських, російських і білоруських партизанів... - С. 30; Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т. І. - С. 500.
- ¹⁰⁸ Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т. І. - С. 510, 511.
- ¹⁰⁹ *К о в а л ь М.В.* У горнілі війни: (Співдружність українського народу з братніми народами СРСР у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.) - К., 1972. - С. 60.
- ¹¹⁰ Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т.І. - С. 511.
- ¹¹¹ *Л о х а н с ь к и й Й.В.* Співдружність російських, українських і білоруських партизанів у зоні Брянських лісів і українсько-білоруського Полісся (1941-1942 рр.) // Український історичний журнал. - 1973. - № 6. - С. 64; Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т.І. - С. 512; Т. 2. - К., 1975. - С. 237.
- ¹¹² *Л о х а н с ь к и й Й.В.* Співдружність російських, українських і білоруських партизанів... - С. 64; Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т. І. - С. 512; *С а в ч у к П.О.* Бойова співдружність українських і білоруських партизанів... - С. 74.
- ¹¹³ Непокоренная Белоруссия: Воспоминания и статьи о всенародном партизанском движении в Белоруссии в годы Великой Отечественной

войны (1941-1945 гг). - М., 1963. - С. 156.

- ¹¹⁴ Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т. I. - С. 512; Т. 2. - С. 236.
- ¹¹⁵ Там само - Т. 2. - С. 236.
- ¹¹⁶ Там само.
- ¹¹⁷ Там само. - С. 199, 200.
- ¹¹⁸ С а в ч у к П.О. Бойова співдружність українських і білоруських партизанів... - С. 75.
- ¹¹⁹ Всенародное партизанское движение в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944): Док. и материалы в 3-х т. - Минск, 1973. - Т.2, кн. 1. - С. 107, 108.
- ¹²⁰ Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т.2. - С. 268. - Карта № 7; К о в а л ь М.В. У горнилі війни. - С. 61.
- ¹²¹ Д у д к о І.П. Бойова взаємодія українських, російських і білоруських партизанів... - С. 32; Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 - июль 1944)... - С. 645.
- ¹²² Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т.2. - Карта № 7.
- ¹²³ Всенародное партизанское движение в Белоруссии... - Минск, 1978. - Т.2, кн. 2. - С. 73, 74.
- ¹²⁴ Украинская ССР в Великой Отечественной войне... - Т. 2. - С. 261.
- ¹²⁵ Там само. - Карта № 11.
- ¹²⁶ Д у д к о І.П. Бойова взаємодія українських, російських і білоруських партизанів... - С. 32.
- ¹²⁷ ЦДАГО України, ф. 63, оп. 1, спр. 4, арк. 120; спр. 5, арк. 6, 7, 10, 11, 170, 172, 180, 182, 183.
- ¹²⁸ Там само, ф. 63, оп. 1, спр. 4, арк. 202-210.
- ¹²⁹ Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 42, арк. 263.
- ¹³⁰ Там само, арк. 222.
- ¹³¹ Там само, арк. 247.
- ¹³² Там само, спр. 39, арк. 4.

Підписано до друку 4.04.95. Формат 60x84 1/16

Укладено арк. 4,76. Об'єм друк. арк. 4,34

Тираж 100. Зак. № 5 1997/р. Ціна договірна

Поліграф. д-т Ін-ту історії України НАН України

Київ-1, Гоголівська, 4

Зміст

Вступ	3	
РОЗДІЛ I		
Шляхи поповнення білоруських партизанських загонів українцями й уродженцями України		6
Українці Республік СРСР і вихідці з України - жителі Білорусії		6
З лав військовослужбовців діючої армії		12
З числа радянських військовополонених		17
Зі складу спеціальних груп розвідувальних органів		19
У складі ініціативних груп Білоруського штабу партизанського руху		26
РОЗДІЛ II		
У лавах партизанських формувань Білорусії на командних посадах		27
Рядові партизани		50
РОЗДІЛ III		
Бойова взаємодія українських і білоруських партизанів ..		59
Бойова співдружність у суміжних районах		59
Рейди українських з'єднань на територію Білорусії		62
Висновки	72	
Примітки	73	

Підписано до друку 4.04.95 Формат 60x84 1/16

Ум.друк.арк. 4,76 Обл.вид.арк. 4,92

Тираж 100. Зам. 405 1997р. Ціна договірна

Поліграф.д-ція Ін-ту історії України НАН України

Київ-1, Грушевського, 4

